

LA VICTÒRIA DE POMPEU FABRA

Antoni Rovira i Virgili

Introducció i edició de
Jordi Ginebra i Marina Mallafrè

LA VICTÒRIA DE POMPEU FABRA

Antoni Rovira i Virgili

Introducció i edició de
Jordi Ginebra i Marina Mallastrè

Tarragona, 2018

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició: octubre de 2018
ISBN URV (paper): 978-84-8424-700-5
ISBN URV (PDF): 978-84-8424-701-2

DOI: 10.17345/9788484247005
Dipòsit legal: T 1285-2018

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Índex

PRÒLEG / 7

INTRODUCCIÓ / 9

LA VICTÒRIA DE POMPEU FABRA

1. Esplai gramatical
• 31 •
2. Estirada d'orelles
• 35 •
3. Pro cultura
• 37 •
4. Pompeu Fabra
• 39 •
5. Per la llengua catalana
• 41 •
6. La nova ortografia catalana
• 43 •
7. L'agonia de les *hh*
• 45 •
8. Mossèn Alcover i l'ortografia
• 47 •
9. [Pompeu Fabra, filòleg]
• 49 •
10. L'ortografia catalana. Regles contra normes
• 51 •
11. L'ortografia catalana. El *Diccionari ortogràfic* de l'Institut
• 55 •
12. *Diccionari ortogràfic* redactado bajo la dirección de Pompeyo Fabra
• 59 •

13. *Gramàtica catalana*, por Pompeyo Fabra
· 61 ·
14. Un llibre de text. *Gramàtica catalana* (curs mitjà), per Pompeu Fabra
· 63 ·
15. *Gramàtica francesa*, de Pompeu Fabra
· 65 ·
16. Els estudis gramaticals. De Pers i Ramona a Pompeu Fabra
· 67 ·
17. El gramàtic idealista
· 71 ·
18. Mestre Fabra està content
· 73 ·
19. Pompeu Fabra
· 75 ·
20. Literatura i gramàtica
· 77 ·
21. L'obra de Fabra. El diccionari amb ànima
· 79 ·
22. [El diccionari de Pompeu Fabra]
· 83 ·
23. La victòria de Fabra
· 85 ·
24. [Paraules en honor de Pompeu Fabra]
· 87 ·
25. La Catalunya contemporània. Una polèmica Fabra-Collell
· 89 ·
26. La tasca de Fabra
· 95 ·
27. [Homenatge a Pompeu Fabra en el seu vuitantè aniversari]
· 99 ·
28. Discurs d'A. Rovira i Virgili
· 103 ·
29. Els darrers anys de Pompeu Fabra
· 107 ·

Pròleg

Per als catalans, la nostra llengua també és la sang del nostre esperit. De tot patrimoni que en aquest món tenim, cap tresor estimem tant com la nostra llengua.

Aquesta frase del periodista i polític tarragoní Antoni Rovira i Virgili ben bé podria resumir el llibre que avui us fem a les mans, *La victòria de Pompeu Fabra*, un recull d'articles i textos de Rovira i Virgili que el catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i comissari de l'Any Pompeu Fabra, Jordi Ginebra, i la filòloga Marina Mallafrè, han seleccionat curosament per a l'ocasió.

Enguany que es reivindica la figura i l'obra de Pompeu Fabra, en el marc de la celebració del 150è aniversari del seu naixement i dels 100 anys de la publicació de la Gramàtica catalana, em fa especial il·lusió que des de la URV s'hagi fet, editat i publicat aquesta obra, que realça la figura d'un *Homenot* –a ulls d'en Josep Pla– que va codificar i modernitzar la nostra llengua, fent-la apta als diferents estils i funcions. Amb *La victòria de Pompeu Fabra*, a la URV ens sumem a la celebració de l'Any Fabra i fem la nostra aportació a la doble efemèride d'aquest científic brillant i de la seva obra.

Aquells que us endinseu en *La victòria de Pompeu Fabra* –lectura que us recomano– podreu identificar la fascinació que Antoni Rovira i Virgili sentia per Fabra i la seva obra. Ho podeu comprovar a continuació d'aquestes línies, a la introducció que han escrit Ginebra i Mallafrè per contextualitzar, introduir i explicar els articles seleccionats del periodista tarragoní. Els autors de l'edició d'aquest llibre, a qui aprofito l'ocasió per felicitar pel resultat final d'aquesta excel·lent compilació, recuperen diferents textos de Rovira i Virgili des que el periodista tarragoní va conèixer Pompeu Fabra, cap al 1911, fins a la seva mort, el 1948, quan va pronunciar el parlament fúnebre com a president de l'acte de comiat definitiu.

Del llibre m'han cridat l'atenció les cites extretes de textos i articles de Rovira i Virgili que parlen dels «ulls de Pompeu Fabra», com a excel·lent metàfora de llum i coneixement; del veure físic i el veure intel·lectual: «Qui vulgui conèixer verament Pompeu Fabra, que guaiti els seus ulls brillants, lluminosos».

L'obra que presentem avui amb el segell de Publicacions URV és, doncs, un acte de recuperació més de la memòria històrica i, alhora, un exemple del compromís de la Universitat envers la dignificació de la llengua catalana. Tal com va escriure el mateix Fabra al mestre, traductor i secretari particular de Pau Casals, Josep Maria Corredor, durant l'exili a Prada de Conflent, hem de treballar cada dia perquè el conreu d'una llengua no es pot abandonar mai.

MARÍA JOSÉ FIGUERAS SALVAT
Rectora de la Universitat Rovira i Virgili

Introducció

1. Els ulls de Pompeu Fabra

Els ulls de Pompeu Fabra van captivar Antoni Rovira i Virgili des de la primera vegada que el va veure. Quan aquest rememorava, molts anys després, la primera trobada —Rovira i Virgili era a la redacció del diari on treballava, i li van dir que algú demanava per ell—, escrivia: «Vaig sortir, i vaig trobar-me davant d'una noble figura de perfil anglès, els ulls brillants. Era Pompeu Fabra» (1948b: 101; text 27).¹ Poc després d'aquesta primera trobada, en el seu primer gran article sobre Fabra, de 1911 —ens hi referirem després—, Rovira s'hi estenia més: «El detall més remarcable d'aquesta [de la fisonomia de Fabra] el constitueixen els seus ulls expressius, atractius, intel·ligents, fulgurants. Qui, pel carrer, topa amb ell sense saber qui és, a l'adonar-se de la lluosor, de la fulguració dels ulls de Fabra, ha d'endevinar per força que aquell home que passa és un home de preclar talent» (1911c: 39; text 4). Passats uns anys hi tornava. Així, el 1924, al final de l'escrit «El gramàtic idealista», afirmava que tots els escriptors havien d'estar contents de poder comptar amb el guiatge de Pompeu Fabra, el qual, a més, «ens allarga la seva mà amiga mentre ens mira amb aquells ulls brillants, que no són precisament uns ulls de pur gramàtic» (1924: 72; text 17). I, mesos més tard, hi insistia, destacant que Fabra constata, «amb una joia que li espurreja en els ulls i que li fa més clar el seu habitual mig riure intel·ligentíssim», que les noves promocions d'escriptors tenien coneixements gramaticals més sòlids (1925: 73; text 18).

Amb motiu dels seixanta anys del naixement de Pompeu Fabra, el 1928, Rovira publicava un nou article fàbrià amb referències als ulls: «No solament Fabra no té la fredor d'un matemàtic abstracte, sinó que el seu foc intern li espurreja en els ulls. Qui vulgui conèixer verament Pompeu

¹ Quan les citacions d'aquesta introducció pertanyen als textos que editem, indiquem a la referència el número de text; la paginació correspon a la de la nostra edició.

Fabra, que guaiti els seus ulls brillants, lluminosos» (1928: 75-76; text 19). I tornaven a aparèixer referències als ulls el 1933, en un text dedicat a lloar el *Diccionari general de la llengua catalana*, llavors acabat de publicar: «Aquells ulls brillants de Mestre Fabra no són pas els ulls d'un pur gramàtic. Són els ulls d'un home ideal» (1933a: 80; text 21). En contraposició, els ulls dels qui no seguien les ensenyances de Fabra eren ulls de cec: «Qui serà prou orb per no veure la llum d'idealisme que hi ha en tots els estudis i en tots els llibres filològics de Pompeu Fabra?» (1933a: 80; text 21).

Després de 1939, ja a l'exili, les al·lusions continuaran: «La flama i el seny es mostren alhora en la seva faç magra i fina, en el seu mig riure subtil, en la lluisor dels seus ulls, finestres d'una ànima catalaníssima i humaníssima», escriu Rovira el 1945, a l'article «La victòria de Fabra» (1945a: 86; text 23). I el parlament que pronuncia Rovira i Virgili el 1948 en l'acte d'homenatge al gramàtic amb motiu dels seus vuitanta anys es tanca d'aquesta manera: «Als vuitanta anys, els vostres ulls encara lluen. És la lluisor de l'esperit de Catalunya!» (1948b: 102; text 27).

2. Rovira i Virgili i els ulls de Fabra

Antoni Rovira i Virgili es va adherir de manera incondicional a les propostes ortogràfiques i gramaticals de Pompeu Fabra quan aquestes propostes encara no tenien suport institucional. No va ser, doncs, una incorporació a un programa que ja hagués triomfat socialment i políticament. El cas de Rovira i Virgili no és l'únic, naturalment, però és un cas notable i representatiu d'un fenomen que es va produir durant la darrera dècada del segle XIX i la primera del segle XX: l'adhesió instantània, directa, completa i incondicional de certs escriptors i intel·lectuals als plantejaments de Fabra. Lògicament, tots aquests escriptors s'adonaven que no tenien prou coneixements de lingüística i de gramàtica per fer un judici «tècnic» de la capacitat i la preparació de Fabra, però en tenien prou —o van tenir prou intuïció— per convèncer-se que seguir el camí que traçava Pompeu Fabra era seguir el camí de la dignificació i la modernització de la llengua catalana —i, segurament, d'alguna cosa més.

És en aquestes coordenades, ens sembla, que les referències de Rovira als ulls de Fabra adquireixen bona part del seu sentit. Si la literatura universal és plena d'associacions entre els ulls, la llum i el coneixement, entre veure físicament i «veure» intel·lectualment, i —encara més— entre els ulls, la llum i la revelació instantània del coneixement, Rovira testifica amb les

seves al·lusions la idea que acostar-se a Fabra era percebre, de manera immediata, segura i plena, que s'acabava d'entrar en el recinte de de la llum —del coneixement. I que la qüestió de la llengua, doncs, havia deixat de ser un problema: que ja no hi havia espai per a la vacil·lació, el dubte o la dissidència. A més, la figura física de Fabra, que és segur —en una proporció que avui ens és difícil d'avaluar, però que els mots de Rovira i Virgili ens ajuden a endevinar— que irradiava el carisma d'una personalitat amb una gran força d'atracció, devia contribuir no pas poc a crear aquesta percepció entre els qui s'hi aproximaven.

3. La batalla pel «posicionament» (I). L'inici del camí

Antoni Rovira i Virgili va conèixer personalment Pompeu Fabra, com hem vist abans, quan era redactor del diari *El Poble Català*. Fabra (1868-1948), que era catorze anys més gran que Rovira (1882-1949), vivia llavors a Bilbao i s'havia desplaçat a Barcelona per fer-hi una breu estada. No tenim constància de la data exacta de la trobada, però devia tenir lloc el 1911.² Abans, però, Rovira ja s'havia mostrat defensor de les tesis del lingüista de Gràcia. En aquell moment Fabra era una persona coneguda i valorada com a gramàtic —un reconeixement que li havia arribat sobretot a causa de la seva intervenció, l'any 1906, al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana—, però encara no s'havia convertit en el referent indiscutible de la codificació del català contemporani. D'una banda, en el creixent catalanisme del moment hi havia la percepció —esperonada sobretot a partir de 1907, amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans— que la codificació formal del català era un objectiu que no trigaria a assolir-se. De l'altra, hi havia una certa tensió, poc explícita però real, entre els gramàtics —o entre els diferents corrents d'opinió— que aspiraven a liderar aquest procés de codificació, o que aspiraven a participar-hi.

En aquest context, els primers articles de Rovira i Virgili dedicats a tractar qüestions de llengua són articles que podem emmarcar en el que seria la batalla pel «posicionament» de Pompeu Fabra. Són articles escrits entre el 1909

² Ginebra (2006: 33-41) fa una recerca detallada, a partir dels indicis i les pistes bibliogràfiques disponibles, per determinar quina va ser exactament la data de la trobada. El resultat de la recerca no és conclouent, però sabem que la trobada no podia ser anterior al 1906 ni posterior al 1911. Avui, una nova reflexió sobre els mateixos indicis i pistes ens fa pensar més aviat en la data de 1911. Tampoc no sabem el motiu de la visita de Fabra a Rovira, tot i que podria tenir a veure amb la voluntat d'agrair-li algun dels articles en què Rovira l'havia elogiat.

i el 1912. L'objectiu principal d'aquests textos és demostrar públicament que Fabra és la persona que ha de guiar el programa codificador del català, i que no hi ha a Catalunya cap altre gramàtic que s'hi pugui comparar. De fet, en els primeríssims articles ni tan sols s'esmenta el nom de Fabra: només es desqualifiquen els possibles oponents. Així, en l'article «La cultura catalana», publicat el 5 de març de 1909 al setmanari satíric republicà *L'Esquella de la Torratxa*, Rovira escrivia: «Aquí hi ha dotzenes de persones que tracten públicament de filologia i de gramàtica, per exemple, i que demostren un desconeixement espantós de la matèria» (1909: 146). I, tot seguit, no s'incomodava gens referint-se explícitament a Joan Bardina i Josep Aladern, que criticava sense pietat (1909a: 146):

Tenim aquí gramàtiques catalanes que fa vergonya de mirar-les. Una n'hi ha —la del director de l'Escola de Mestres, senyor Bardina— que està materialment plena de disbarats. En una llista caòtica de barbarismes que conté, hi ha, a més d'errors a dojo, coses altament grotesques. ¿Saben vostès com se'n ha de dir en català d'*algarabía*? Doncs... *mercado de Calaf* (!) ¿I de *quasi* o *casi*? Doncs... *leri-leri* (!!). El senyor Bardina es mereix *leri-leri* que li apliquin la Llei de jurisdiccions.

Una altra notabilitat filològica, que té publicat un diccionari, vol que dels plàtans o plátanos se'n digui *blades*, i que de la *provincia* se'n digui *provensa*. També ha escrit, tot seriós, que s'ha de dir *semenari* en lloc de *seminari*, perquè ve del llatí *semen* (!). A més ha afirmat que *brúxola* (en castellà *brújula*) ve de... *bruixa* (Jesús, Maria i Josep!).³

La mateixa actitud apareix a l'article «Concursos lexicogràfics», publicat també el 1909 a *L'Esquella de la Torratxa*. Rovira hi expressava la satisfacció pel fet que el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria hagués convocat un concurs lexicogràfic, però tot seguit aprofitava per criticar durament, com a filòleg i gramàtic, Antoni M. Alcover: «Podríem encara parlar d'altres coses, sobretot de la ciència filològica de mossèn Alcover, que no és tota or encara que llueixi molt» (1909b: 199). També criticava durament una obra filològica catalana en un nou article de *L'Esque-*

³ Tant Joan Bardina, autor de la *Gramàtica pedagògica de la llengua catalana (curs superior)* (Barcelona, Giró, 1907) i fundador de l'Escola de Mestres, com Josep Aladern, autor del *Diccionari popular de la llengua catalana* (3 vols., Barcelona, Francisco Baxarías, 1904-1906) i del llibre *Los misteris de la llengua catalana esbrinats* (Barcelona, Biblioteca Catalonia, 1906) —que és on proposava la curiosa etimologia de *brúixola*—, tenien llavors prestigi (sobretot el primer) en el món cultural i literari català. Hem transcrit el text de Rovira adaptant-lo a la normativa lingüística vigent.

lla de la Torratxa: ara retreia que el diccionari català que acabava de publicar l'editorial Salvat fos una simple còpia del diccionari vuitcentista de Pere Labèrnia, i que estigués plagat d'errors (1909c).

El primer article en el qual Rovira es refereix explícitament a Fabra, ni que sigui molt breument, és «Esplai gramatical», publicat també, el 1910, a *L'Esquella de la Torratxa* (és també el primer text que editem). Rovira hi expressava l'alegria pels progressos aconseguits durant els darrers vint-i-cinc anys en l'expansió escrita de l'idioma i en el coneixement de la llengua literària, però tot seguit advertia que aquest coneixement era encara força incomplet, i acabava sentenciant: «Tot això ja ho ha dit i repetit, entre altres, l'il·lustre Pompeu Fabra» (1910: 33; text 1). I s'hi referia de nou poc després, en un treball que tractava de la necessitat d'escriure correctament el català i de fer un esforç contra la deixadesa lingüística. Rovira hi feia una «estirada d'orelles» als escriptors catalans, i comentava: «La gran majoria de les faltes de gramàtica que es cometen s'evitarien si els nostres escriptors, oradors i periodistes tinguessin el bon gust de llegir les obres gramaticals de l'eminent Pompeu Fabra» (1911a: 36; text 2).

4. La batalla pel «posicionament» (II). La Secció Filològica i el primer gran article sobre Pompeu Fabra

El 14 de febrer de 1911 es va formalitzar el dictamen per mitjà del qual la Diputació de Barcelona creava, dins l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció Filològica. Fabra en va ser nomenat membre. La presidència de la Secció va ser per a Antoni M. Alcover. A l'abril del mateix any, encara dins el període del que hem anomenat la batalla pel «posicionament» de Fabra, Rovira i Virgili publicava a *L'Esquella de la Torratxa* un nou article, «Pro cultura» (text 3), mitjançant el qual donava notícia de la creació de la Secció. L'articulista felicitava Prat de la Riba i expressava la seva alegria per la feina que s'havia de realitzar. Encara que no l'esmentava obertament, Rovira sabia que Fabra era un dels membres d'aquesta nova secció de l'Institut d'Estudis Catalans. D'aquesta manera, informant de l'existència de la Secció Filològica i explicant la funció que havia de fer, Rovira contribuïa indirectament a prestigiar la figura de Fabra, ja que esperava que hi desenvolupés un paper cabdal, com així va ser.

El primer gran article de Rovira sobre Fabra va arribar uns quants mesos després, el 14 de juliol de 1911, amb motiu del viatge de Pompeu Fabra a Barcelona —encara vivia a Bilbao— per entrevistar-se amb Prat de la Riba i buscar la manera de poder instal·lar-se a la ciutat comtal i treballar, dins la Secció Filològica, per la normativització de la llengua catalana. Tenia com a títol «En Pompeu Fabra» (text 4) i es va publicar, com tots els que hem anat comentant fins ara, a *L'Esquella de la Torratxa*.⁴

Aquest escrit és important per diverses raons. En primer lloc, Rovira continuava la feina de desacreditar el treball de qualsevol gramàtic que no fos Fabra. En aquest cas els desqualificats van ser Jaume Nonell, Marià Grandia, Antoni M. Alcover i els catalanòfils estrangers Eberhard Vogel i Bernhard Shädel. És important tenir en compte que un dels lingüistes desacreditats és Antoni M. Alcover, que havia estat designat, com hem dit, president de la Secció Filològica. Tornarem després sobre aquest punt. En segon lloc, Rovira demanava públicament la creació a Barcelona d'una càtedra de llengües romàniques per a Pompeu Fabra (com hem dit, Fabra negociava llavors amb Prat de la Riba el retorn a Catalunya, i l'article de Rovira també tenia l'objectiu de pressionar el polític perquè trobés un encaix professional per al gramàtic). En tercer lloc, Rovira feia un encès i contundent elogi de Fabra: «En Pompeu Fabra és, en efecte, un home d'un talent preclar. Els seus pregons i extensos coneixements filològics s'ajunten fecundament, feliçment, al seu depurat gust [...]. No és sols l'home que sap coses, sinó també l'home que les aplica amb un preciós sentit de la justesa, de bellesa, de lògica, de claredat» (1911c: 39; text 4).

I, en quart lloc, contra una certa inèrcia que encara podia fer veure la llengua catalana com una llengua de pagès, de segona categoria, el periodista tarragoní es referia a Fabra com el propulsor d'un idioma «ciutadà, modern», tal com demanava de les llengües «la civilització dels nostres dies», i com un gramàtic «plenament civil», potser l'únic «gramàtic modern de Catalunya». Cal tenir molt en compte, a més, l'ús, gens innocent i gens casual, de l'adjectiu *civil*: era un terme que s'oposava a *rural*, i això mostrava la proximitat de Rovira amb el Noucentisme hegemònic, i que també s'oposava a *religiós*, i això buscava la complicitat dels lectors anticlericals del setmanari,

4 El text també es va publicar, cinc dies després, a *El Poble Català*. Aquest article ha rebut l'atenció i els comentaris d'uns quants estudiosos (vegeu-ne les referències a Ginebra 2006: 23). És important fixar-se que tots aquests articles estan publicats en un setmanari de gran penetració popular. Per a més detalls sobre aquest punt, vegeu Ginebra (2012).

però també buscava posar Fabra als antípodes intel·lectuals de mossèn Antoni M. Alcover. La «batalla» pel lideratge del procés de codificació ortogràfica i gramatical del català no estava encara del tot decidida. Prat de la Riba s'adonava de la competència científica de Fabra —i per això l'havia nomenat membre de la Filològica i estava disposat a fer-lo venir a Barcelona—, però alhora no s'acabava de deslliurar del prejudici de pensar que la gramàtica catalana era una disciplina que, d'alguna manera, pertanyia al món dels capellans (Segarra 1998: 111-112) —i per això Antoni M. Alcover havia estat nomenat president de la Secció. Rovira buscava, doncs, fer esvair els prejudicis de Prat de la Riba, i fer-lo decantar decididament per Fabra.

Durant aquell mateix mes de juliol es va començar a reunir la Ponència de Bases d'Ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans, amb motiu precisament de l'estada de Fabra a Barcelona. Rovira en va donar notícia als lectors de *L'Esquella de la Torratxa*, amb els articles «Per la llengua catalana» (1911d; text 5) i «La nova ortografia catalana» (1911e, text 6).

L'any següent, el 1912, Rovira publica els dos darrers articles de l'etapa de la batalla pel «posicionament» de Fabra. El gramàtic de Gràcia era membre de la Secció Filològica i pertanyia a la Ponència de Bases d'Ortografia, però el periodista i polític tarragoní no en tenia prou, i volia aconseguir que, tant al país com en aquests organismes, l'autoritat de Fabra fos indiscutible. Per això va publicar «L'agonia de les *hh*» (1912a; text 7), destinat a combatre amb cert humor àcid un article d'Eugeni d'Ors a *La Veu de Catalunya* per mitjà del qual aquest escriptor s'havia mostrat contrari a la supressió de la *h* —una de les propostes ortogràfiques de Pompeu Fabra—, i destinat també a combatre un article de Josep Aladern a *El Progreso* donant-li suport (Miracle 1968: 454).

I per això va publicar «Mossèn Alcover i l'ortografia», una agressiva diatriba contra Antoni M. Alcover, acusant-lo de fer obstrucció al progrés dels acords de la Ponència d'Ortografia (1912b; text 8). En aquest cas, a més, el zel ardent de Rovira per donar suport a Fabra el va fer ser clarament injust. Els estudiosos han mostrat que en aquell moment —1912— Alcover defensava les posicions de Fabra al si de la Ponència, i que els qui hi posaven obstacles eren altres membres. Rovira, doncs, no va ajudar gens Fabra, que necessitava precisament la col·laboració d'Alcover per fer prevaldre les seves tesis ortogràfiques.⁵

⁵ Per a les vicissituds de la Ponència d'Ortografia de l'IEC fins a l'aprovació de les Normes el 1913, vegeu Segarra (1985, 2000).

5. La batalla per la implantació (I). De les Normes a la Dictadura

Les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans van ser aprovades al gener de 1913. A partir d'aquell moment, l'autoritat de Fabra no va fer sinó afirmar-se, una autoritat que es va consolidar del tot —o gairebé del tot— amb la publicació, el 1917, del *Diccionari ortogràfic* i, el 1918, de la *Gramàtica catalana*. Els esforços de Rovira i Virgili per fer costat a l'obra fabriana van canviar d'orientació. De la batalla pel «posicionament» de Fabra van passar al que podríem anomenar la batalla per la «implantació» de la normativa lingüística, ja establerta. Rovira i Virgili es va dedicar en aquells anys a difondre de manera pràctica la nova ortografia i la nova gramàtica. Així, va publicar una *Novíssima ortografia catalana* (1913), un *Diccionari català-castellà & castellà-català* (1913), una *Gramàtica elemental de la llengua catalana* (1916) i un *Llibre de lectura escolar* (1916) (transcrivim, com a text núm. 9, un passatge, dedicat a Fabra, del pròleg del diccionari).

A més, Rovira va prendre part el 1913 en un debat periodístic amb Gabriel Alomar a propòsit de la Normes ortogràfiques de l'Institut —un debat que va acabar provocant la participació del mateix Fabra— (vegeu Ginebra 2001), i va procurar fer conèixer als lectors catalans l'aparició de les diferents obres de Fabra. Va publicar, així, dues ressenyes del *Diccionari ortogràfic* —una a *La Veu de Catalunya* el 17 de gener de 1918, i una altra el 6 de febrer del mateix any, en castellà, a *La Publicidad* (textos 11 i 12)—, una ressenya de la *Gramàtica catalana* oficial —el 6 de febrer de 1918, també en castellà, a *La Publicidad* (text 13)—, una ressenya de la *Gramàtica catalana. Curs mitjà* —el 12 de gener de 1919 a *La Veu de Catalunya* (text 14)— i una ressenya de la *Gramàtica francesa* —l'1 de novembre de 1919, a *La Revista* (text 15). En tots aquests textos Rovira fa palesos la seva preocupació per la implantació dels preceptes fabrians i el seu interès a mostrar la qualitat tècnica del treball de Fabra.

Les ressenyes es complementen amb un article més llarg, «Els estudis gramaticals. D'en Pers i Ramona a en Pompeu Fabra», aparegut a *La Publicidad* el 17 de novembre de 1919, amb el qual Rovira es proposa situar l'obra de Fabra en una perspectiva històrica, comparant-la amb la *Gramàtica catalana-castellana* de Magí Pers i Ramona, publicada el 1847. Les conclusions són clares i permeten comprovar, a parer de Rovira, «el gran avenç que a Catalunya han realitzat, en setanta anys, la ciència filològica i la coneixença del propi idioma» (1919b: 67, text 16).

Finalment, durant aquest període Rovira va haver d'intervenir encara una vegada com a impulsor del «posicionament» de Fabra. Es tracta d'un article que va publicar amb motiu de les *Regles ortogràfiques*, obra que el 1916 havia editat l'Acadèmia de la Llengua Catalana, l'organisme que, impulsat per Francesc Matheu, aglutinava llavors l'oposició a les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans. En el text de Rovira, «L'ortografia catalana. Regles contra normes», que va sortir a *La Publicidad* el 7 de gener de 1917 (text 10), l'escriptor tarragoní comparava la normativa ortogràfica de l'Institut —les Normes— amb la de l'Acadèmia —les Regles—, i arribava a la conclusió que, de fet, les *Regles* havien admès una bona part del que establien les Normes i, per tant, les discrepàncies eren menors del que podia semblar, circumstància que el feia pensar que l'amor propi dels acadèmics tenia tanta participació en l'elaboració de les *Regles* com les raons gramaticals.

6. La batalla per la implantació (II). La Dictadura i la Segona República

El 13 de setembre de 1923 un cop d'estat va instaurar a Espanya la Dictadura de Primo de Rivera, que havia d'allargar-se fins al 1930. La cultura i la llengua catalanes van ser objecte de persecució i repressió (vegeu-ne el documentat estudi de Roig i Rosich 1992). El 1924 Pompeu Fabra va ser destituït de la càtedra de Llengua Catalana, i es va trobar de sobte en una situació econòmicament compromesa. Antoni Rovira i Virgili no patia per l'acceptació social de les normes establertes per Fabra —que es pot dir que llavors ja havien obtingut el reconeixement universal, si no tenim en compte focus molt concrets d'oposició, com Antoni M. Alcover, els Jocs Florals o la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona—, però sí que temia que l'embat polític i militar contra el català i contra el catalanisme pogués d'alguna manera invisibilitzar o afeblir l'autoritat de Fabra.⁶ Per aquest motiu va optar per reforçar amb els seus articles el prestigi de Fabra i fer un cert seguiment de la continuïtat en la implantació del codi formal fabrià. D'aquesta manera, amb motiu de la publicació en volum d'un primer lliurament de les *Converses filològiques*, el 1924, Rovira escrivia «El gramàtic idealista», una càlida i bella exaltació del treball i la figura del gramàtic:

⁶ Si abans hem dit que Alcover donava suport a Fabra durant la Ponència d'Ortografia i quan es van aprovar les Normes, cal tenir en compte que més endavant, sobretot a partir de 1917, es va produir un sorollós trencament entre els dos, i Alcover va passar a ser un aferrissat enemic de les Normes.

És un home que sent per la gramàtica —no per la gramàtica en general, sinó per la gramàtica catalana—una passió alhora reposada i ardent, com una flama en la calma de l'aire. El sentiment ètnic ha pres en l'ànima de Fabra la forma de vocació gramatical. Tot estant basada en solidíssims fonaments científics, la gramàtica del nostre amic és una activa manifestació d'amor. Qui toca la gramàtica de Fabra no toca solament uns llibres, unes lliçons, unes converses; toca la substància viva que, en els fills de la nostra terra, constitueix la catalanitat (1924: 71; text 17).

I, quatre anys més tard, el 1928, ara amb motiu dels seixanta anys de vida de l'il·lustre gramàtic, Rovira va tornar a escriure un encès elogi de Pompeu Fabra, publicat al diari *La Nau* (1928; text 19).

Pel que fa al seguiment de la implantació de la normativa, convé indicar que el fet que la Dictadura censurés la premsa i impedís parlar de temes polítics va provocar, indirectament, que en els diaris catalans s'incrementés en la pràctica l'espai dedicat a temes culturals. La llengua catalana va ser un d'aquests temes. Hem de recordar, a més, que Fabra va continuar publicant al diari *La Publicitat* la secció «Converses filològiques», dedicada a qüestions de normativa ortogràfica, gramatical i lèxica, i que durant aquells anys aquesta secció va arribar a tenir un gran nombre de lectors. Tot plegat va posar la «qüestió» de la llengua normativa en un cert primer pla, i els debats públics sobre determinats punts de correcció lingüística —de vegades ocasionats per comentaris de Fabra a les «Converses filològiques», de vegades originats per corresponsals diversos— no van ser infreqüents. Rovira va participar en alguns d'aquests debats, de vegades per manifestar la seva pròpia opinió i de vegades per difondre o reforçar els punts de vista de Fabra. Així, va prendre part en un debat sobre el *tu*, el *vós* i el *vostè*, en un altre sobre el pronom relatiu, en un sobre l'article personal, o en un sobre les grafies *Tetuan* / *Tetuà*. És en el marc d'aquests debats que Fabra va demanar explícitament a Rovira i Virgili que l'ajudés a difondre els punts de gramàtica que més costaven d'implantar, i que Rovira va acceptar de fer-ho sense problemes, anunciant aquesta col·laboració en un article intítulat «L'ofensiva combinada», publicat a *La Publicitat* el 1925. I és també en aquest marc que Rovira va escriure, el mateix 1925, l'article «Mestre Fabra està content», per referir-se al progrés que de mica en mica s'anava assolint: «La llarga tasca de Pompeu Fabra, que ha omplert gairebé la seva vida, té avui la màxima recompensa per a una obra docent: l'eficàcia. El Mestre veu com les seves lliçons són cada dia més aprofitades» (1925: 73; text 18). És

igualment en aquest context de debat al voltant de la normativa, la correcció i l'estil que apareix «Literatura i gramàtica», una article en el qual, si bé Rovira indicava que Fabra era el mestre gramatical dels escriptors catalans, també advertia que, malgrat això, calia no confondre les coses i saber que aquest mestratge no equivalia a l'anul·lació del paper dels escriptors. El text té també interès perquè hi apareix, potser per primera vegada, l'expressió «més fabristes que Fabra» (1929: 77, text 20).

Amb la caiguda de la Dictadura i la proclamació de la Segona República, les qüestions de normativa lingüística van passar a un segon pla en favor del debat pròpiament polític, i Rovira i Virgili, que va tenir protagonisme en el moviment polític català del període, va ocupar-se poc de seguir públicament la implantació social de l'obra de Fabra. Val a dir, de tota manera, que aquesta obra es podia considerar llavors plenament implantada i consolidada, i que Fabra, durant la Segona República, va arribar a tenir a Catalunya una popularitat enorme, impensable per a un gramàtic en circumstàncies «normals».

Aquesta popularitat va créixer encara amb la publicació, el 1932, del *Diccionari general de la llengua catalana*, una obra de la qual sí que va ocupar-se Rovira i Virgili, amb un article publicat el 1933 a *L'Opinió*, «L'obra de Fabra. El diccionari amb ànima» (1933a; text 21), i amb unes paraules escrites a petició de Domènec Guansé per a un opuscle de propaganda promogut per l'editor del diccionari (1933b; text 22).

7. La batalla per la «consagració»

Al gener de 1939 Pompeu Fabra i Antoni Rovira i Virgili van travessar la frontera, camí de l'exili, amb el mateix vehicle. De fet va ser durant aquesta darrera etapa de la seva vida que van tenir ocasió de tractar-se més que mai. A més, tots dos van participar plegats en activitats polítiques, culturals i de representació: el Consell Nacional Català, el Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, la Setmana d'Estudis Catalans a Prada, el govern català a l'exili nomenat per Josep Irla. Tant l'un com l'altre, malgrat que les condicions eren molt precàries, van continuar dedicats al treball intel·lectual.⁷

Rovira pensava que, a l'exili, mentre s'esperava una conjuntura política internacional nova que pogués fer pensar en alguna possibilitat de canvi a

⁷ Vegeu, per aquesta etapa de la vida de Fabra, Manent (2005). Per a la de Rovira i Virgili, Capdevila (1999, 2000).

l'Estat espanyol, la dedicació a les tasques intel·lectuals, a la cultura i a la defensa i manteniment de la llengua catalana era la dedicació que podia donar més fruits. Específicament, li semblava important no oblidar-se de les conquestes polítiques, socials i culturals que s'havien obtingut penosament durant el primer terç del segle xx. La codificació i la dignificació del català era una d'aquestes conquestes. Potser la més important. Per això una part dels seus esforços intel·lectuals van anar encaminats a convertir l'artífex d'aquest procés de dignificació, Pompeu Fabra, en un símbol indiscutible de la unitat cultural i nacional. És la darrera batalla de Rovira a favor del codificador del català contemporani: el que podem anomenar —i potser a algú aquest mot li semblarà exagerat o fora de lloc— la batalla per la «consagració» de Pompeu Fabra.

És per això que el primer article sobre Fabra que Rovira va escriure a l'exili, a la revista *La Humanitat* de Montpeller, es titulava, precisament, «La victòria de Fabra» (1945a; text 23). El país havia estat derrotat, però la conquesta d'una llengua digna i apta per a totes les necessitats expressives d'un país modern constituïa una victòria indiscutible i duradora. En la mateixa línia anava el breu discurs que va pronunciar, l'1 de desembre de 1945, en el sopar en honor de Fabra que els catalans residents a París van organitzar —aprofitant una reunió del govern català— amb motiu dels seus setanta-set anys i de la investidura, recent, com a doctor honoris causa per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. Els mots de Rovira van ser lapidaris: «Refer una llengua és refer una nació i aquesta és la gran obra de Pompeu Fabra» (1945b: 87; text 24). I en la mateixa línia anaven tres textos més, plens d'interès, que va publicar el 1947 —«La Catalunya contemporània. Una polèmica Fabra-Collell», a *Germanor* (text 25)— i, amb motiu del vuitantè aniversari de Fabra, el 1948 —«La tasca de Fabra», publicat al febrer a *La Humanitat* (text 26), i el discurs pronunciat a l'acte d'homenatge col·lectiu celebrat a Prada el 29 del mateix mes, publicat també a *La Humanitat* (text 27).

Pompeu Fabra va morir a Prada el 25 de desembre de 1948. Va ser enterrat solemnement el 28 de desembre. La processó mortuòria anava encapçalada per una triple presidència, una de les quals exercida per Rovira i Virgili, que actuava com a president del Parlament de Catalunya i, a més, com a representant del president de la Generalitat, del president de la República espanyola i del president del govern basc. El seu parlament va ser el parlament de comiat, el darrer abans que el fèretre fos enterrat. Són d'aquest parlament aquestes paraules clares i contundents: «En el cas de Fabra, prou

que ho sabeu, es tracta més que de la gramàtica i de la filologia: es tracta de la nostra ànima nacional, de l'esdevenidor de Catalunya. Ell no era el filòleg fred que s'ocupa de la gramàtica per la gramàtica[...]. Ésser gramàtic era per ell una forma d'ésser patriota» (1949a: 103, text 28).

Al gener de 1949 Rovira va escriure el seu darrer text sobre Pompeu Fabra. Es tracta d'«Els darrers anys de Pompeu Fabra», publicat a *La Nostra Revista* (1949b; text 29). És una bella evocació biogràfica de les penes i treballs del darrer decenni de Fabra, escrita amb l'objectiu d'homenatjar pòstumament el gramàtic i, també, de contribuir a la fixació de la biografia del codificador del català contemporani. És el gran homenatge final de Rovira i Virgili a Fabra. Els ulls de Fabra s'havien apagat el 1948. Com se sap, el ulls del polític i historiador tarragoní es van apagar pocs mesos després, aquell mateix 1949.

Però la llum que vam rebre d'ells no s'apaga.

8. Comentaris finals. Els textos que editem

El lector que hagi arribat fins aquí ja deu haver ponderat el valor que per a Antoni Rovira i Virgili tenia l'obra de Pompeu Fabra. També deu haver-se demanat —i és una qüestió per a la qual no tenim una resposta precisa— fins a quin punt l'actuació pública de Rovira i Virgili va contribuir a fer que la societat catalana acceptés positivament i amb naturalitat la reforma lingüística de Pompeu Fabra. Certament, és segur que Rovira i Virgili —periodista, polític, historiador, activista, teòric del nacionalisme i escriptor brillant, que va arribar a tenir a Catalunya una gran audiència— va influir en la bona acollida de la codificació de Fabra. I és probable que uns quants llocs comuns sobre la figura i l'obra de Fabra tinguin l'origen, en darrera instància, en paraules de Rovira i Virgili.

De moment, però, no podem ser més precisos, i les pàgines anteriors no tenen el propòsit de resoldre la qüestió. Estan escrites per presentar i contextualitzar els textos que editem: un conjunt de treballs d'Antoni Rovira i Virgili dedicats a fer conèixer, valorar i difondre l'obra de Fabra. Era gairebé una obligació institucional que la Universitat Rovira i Virgili, durant l'Any Pompeu Fabra 2018, mirés de fer una contribució en aquesta línia.

Editem tots els textos de Rovira i Virgili dedicats específicament a Pompeu Fabra. Són, en tots els casos, articles de diaris o revistes, o discursos publicats en diaris i revistes. Les úniques excepcions són el text núm. 9, que

és un passatge del pròleg al *Diccionari català-castellà & castellà-català* (1913), i el text núm. 22, que és l'opinió que Rovira va escriure per a un recull fac-símil d'opinions autògrafes sobre el diccionari de Pompeu Fabra que, a cura de Domènec Guansé —sense indicació expressa, però—, va publicar la casa editora de l'obra. En un altre sentit, són en part excepcions els textos núm. 3 i núm. 6, que no contenen cap referència explícita a Fabra, però que editem perquè ens sembla que ajuden a entendre i seguir més bé tot el procés d'adhesió i suport de Rovira a Fabra en un moment clau. La majoria dels textos que editem no s'han tornat a editar des que van ser publicats per primera vegada.

També convé que diguem, però, que no recollim aquí tots els textos que contenen referències a Fabra. Hem prescindit dels articles que van molt lligats a episodis amb intervenció d'altres autors o que hauria calgut contextualitzar prolixament. Així, no editem els textos rovirians del debat periodístic del 1913 amb Gabriel Alomar a propòsit de la Normes ortogràfiques de l'Institut —un debat en el qual, com hem dit, va acabar participant Fabra mateix—, l'article «L'ofensiva combinada» —al qual també ens hem referit— i altres articles que són el resultat de la participació de Rovira en petites polèmiques del anys vint sobre diferents punts de la normativa lingüística.

Quant al títol del recull, hem optat per copiar el títol d'un dels articles de Rovira i Virgili que editem, «*La victòria de Fabra*» —en el nostre recull hi afegim el nom de fonts—, perquè ens sembla que pot resumir l'objectiu de tots els esforços que Rovira va realitzar per defensar, divulgar i implantar l'obra de Fabra.

Finalment, el lector que vulgui aprofundir en el coneixement de les relacions entre Fabra i Rovira i Virgili pot recórrer als treballs de Xavier Ferré i Trill i Montserrat Corretger (1998), Xavier Ferré i Trill (1999) i Jordi Ginebra (1999, 2000, 2001, 2006, 2012) —on també trobarà dades, comentaris i anàlisis del treball més general de Rovira dedicat a la llengua catalana. Si vol informació de caràcter més general, tant de la figura de Pompeu Fabra com de la d'Antoni Rovira i Virgili, el que cal dir és que hi ha bibliografia abundant sobre tots dos. Per no fer una llista llarga de treballs, n'indiquem uns selecció molt breu. Per a Fabra, el lector pot recórrer a Miracle (1968), Lamuela i Murgades (1984), Segarra (1998), Ginebra i Solà (2007) i Murgades (2018). Per a Rovira i Virgili, al volum compilat per Roig i Rosich (2000) i a Ferré i Trill (2004, 2005, 2016).

9. Criteris d'edició

Per causa de la intenció divulgativa d'aquesta edició s'han regularitzat ortogràficament i ortotipogràficament els textos, que d'altra banda presentaven molta variació (en funció del moment —perquè n'hi ha d'anteriors a les Normes ortogràfiques i de posteriors— i en funció dels criteris dels diferents diaris i revistes). S'ha normalitzat, doncs, l'accentuació, la puntuació, l'ús de l'apòstrof, l'ús de majúscules i minúscules (en algun cas en concret s'han mantingut les de dignitat: *Mestre Fabra*) i l'ús de cursives i cometes. També s'han regularitzat els topònims i els antropònims i s'ha prescindit, quan apareixia, de l'article personal. A més, no s'han inclòs els signes dobles de puntuació a principi de frase. S'han regularitzat igualment les variables gramaticals d'acord amb la normativa vigent o l'ús més general: *es dona* per *se dona* (text 2), *a aquells* per *an aquells* (text 8), *en la mesura que* per *en quant* (text 10), *algun* per *algun que altre* (text 16), *en relleu* per *de relleu* (text 24), *el senyal* per *la senyal* (text 29). Pel que fa a l'ús de *per* i *per a* davant d'infinitiu, s'ha optat per prescindir sempre de la variant *per a*.

També s'han regularitzat les variants lèxiques d'acord amb la normativa vigent. Així, *lliuren* (text 1) ha passat a transcriure's *deslliuren*, *parrafades* ha passat a *paràgrafs* (text 8), *descabellats* a *escabellats* (text 16) i *targes* a *targetes* (text 29). Gairebé no ha calgut, però, fer feina en relació amb aquest punt.

Finalment, hem corregit lapsus evidents: *llur* substitueix *seva* (text 1) perquè Rovira exemplifica explícitament l'ús del possessiu de pluralitat de posseïdors.

10. Referències

- CAPDEVILA, Maria (1999): «Rovira i Virgili a l'exili», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 144 (octubre 1999), pp. 35-49.
- (2002): «Introducció» a Antoni Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili (1939-1949)*, compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 5-29.
- FERRÉ I TRILL, Xavier (1999): «“El gramàtic idealista”: Pompeu Fabra vist per Antoni Rovira i Virgili», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 137 (febrer 1999), pp. 3-9.
- (2004): *Per l'autodeterminació. Evolució ideològica i política d'Antoni Rovira i Virgili*, Tarragona, Arola Editors / Ajuntament de Tarragona.
- (2005): *De la nació cultural a la nació política. La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Cararroja/Barcelona, Editorial Afers.
- (2016): «Introducció» a Antoni Rovira i Virgili, *L'Estat català. Estudi de dret públic*, Tarragona, Publicacions URV, pp. 9-42.
- FERRÉ I TRILL, Xavier; Montserrat CORRETGER (1998): «Pompeu Fabra vist per Rovira i Virgili», *El Punt*, 17 desembre 1998, p. 5.
- GINEBRA, Jordi (1999): «Antoni Rovira i Virgili, gramàtic i lexicògraf», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 144 (octubre 1999), pp. 73-80.
- (2000): «Antoni Rovira i Virgili i la llengua catalana», dins Josep M. Roig Rosich (ed.), pp. 49-68.
- (2001): «Un debat periodístic entre Gabriel Alomar, Antoni Rovira i Virgili i Pompeu Fabra sobre ortografia catalana», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XLIII (2001) [= *Miscel·lània Giuseppe Tavani* 2], pp. 203-229.
- (2006): *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2012): «La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili», dins Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 73-83.
- GINEBRA, Jordi; Joan SOLÀ (2007): *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- MANENT, Jordi (2005): *Pompeu Fabra a l'exili 1939-1948*, Barcelona, Proa.

- MIRACLE, Josep (1968): *Pompeu Fabra*, Barcelona, Aymà. Edició facsímil: Barcelona, Proa, 1998.
- LAMUELA, Xavier; Josep MURGADES (1984): *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema.
- MURGADES, Josep (2018): *Escrits sobre Fabra*, Lleida, Pagès Editors.
- ROIG I ROSICH, Josep M. (1992): *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, pròleg de Josep Benet, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2000): *Rovira i Virgili 50 anys després*, pòrtic de Lluís Arola, Valls/Tarragona, Cossetània Edicions / Universitat Rovira i Virgili.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1909a): «La cultura catalana», *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1575 (5 març 1909), pp. 146-147.
- (1909b): «Concursos lexicogràfics», *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1578 (26 març 1909), pp. 198-199.
- (1909c): «Sobre un diccionari», *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1603 (17 setembre 1909), pp. 606-608.
- (1910): «Esplai gramatical», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxii, núm. 1637 (13 maig 1910), pp. 292-293.
- (1911a): «Estirada d'orelles», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1674 (27 gener 1911), p. 50.
- (1911b): «Pro cultura», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1684 (7 abril 1911), pp. 213-214.
- (1911c): «En Pompeu Fabra», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1698 (14 juliol 1911), pp. 438-439.
- (1911d): «Per la llengua catalana», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1700 (28 juliol 1911), pp. 466-467.
- (1911e): «La nova ortografia catalana», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1702 (11 agost 1911), pp. 501-502.
- (1912a): «L'agonia de les *hh*», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1729 (16 febrer 1912), p. 115-117.
- (1912b): «Mossèn Alcover y l'ortografia», *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1738 (19 abril 1912), p. 261.
- (1913): *Diccionari català-castellà & castellà-català*, Barcelona, Antoni López, Editor, 1913, pp. xi-xii.
- (1917): «L'ortografia catalana. Regles contra normes», *La Publicidad*, any xl, núm. 13580 (7 gener 1917), p. 1.

- (1918a): «L'ortografia catalana. El Diccionari ortogràfic de l'Institut», *La Veu de Catalunya*, any XVIII, núm. 6712 (17 gener 1918, vespre), p. 3.
- (1918b): «Diccionari ortogràfic, redactado bajo la dirección de Pompeyo Fabra» [secció «Los libros»], *La Publicidad*, any XLI, núm. 13954 (6 febrer 1918), p. 3.
- (1918c): «Gramàtica catalana, por Pompeyo Fabra» [secció «Los libros»], *La Publicidad*, any XLI, núm. 13954 (6 febrer 1918), p. 3.
- (1918d): «Un llibre de text. Gramàtica catalana (curs mitjà), per Pompeu Fabra», *La Veu de Catalunya*, any XXIX, núm. 7110 (12 gener 1919, matí), p. 5.
- (1919a): «Gramàtica francesa, d'En Pompeu Fabra» [secció «Els llibres»], *La Revista*, any v, núm. 99 (1 novembre 1919), pp. 331-332.
- (1919b): «Els estudis gramaticals. D'en Pers i Ramona a en Pompeu Fabra», *La Publicidad* (edició del vespre), 2a època, any I, núm. 20 (17 novembre 1919), p. 1.
- (1924): «El gramàtic idealista», *La Publicitat*, any XLVI, núm. 15825 (17 setembre 1924), p. 1.
- (1925): «Mestre Fabra està content», *La Publicitat*, any XLVII, núm. 16054 (2 setembre 1925), p. 1.
- (1928): «Pompeu Fabra», *La Nau*, any II, núm. 335 (29 octubre 1928), p. 1.
- (1929): «Literatura i gramàtica», *La Nau*, any III, núm. 443 [sic] (10 abril 1929), p. 1.
- (1933a): «L'obra de Fabra. El diccionari amb ànima», *L'Opinió*, 6 gener 1933, p. 5.
- (1933b): [Opinió autògrafa d'Antoni Rovira i Virgili], dins [Domènec Guansé, ed.], *Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra. Opinions autògrafes*, Barcelona, Llibreria Catalònia, p. [33].
- (1945a): «La victòria de Fabra», *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 16 (21 febrer 1945), p. 1.
- (1945b): «[Paraules en honor de Pompeu Fabra]», dins «Homenatge a Mestre Fabra a París», *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 31 (13 desembre 1945), p. 1.
- (1947): «La Catalunya contemporània. Una polèmica Fabra-Collell», *Germanor*, any xxxv, núm. 519 (setembre 1947), pp. 18-22.
- (1948a): «La tasca de Fabra», *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 84 (19 febrer 1948), p. 1.

- (1948b): «[Homenatge a Pompeu Fabra en el seu vuitantè aniversari]», *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 85-86 (10 març 1948), p. 2.
- (1949a): «Discurs d'A. Rovira i Virgili», *La Nostra Revista*, any IV, núm. 37 (gener 1949), p. 25-26.
- (1949b): «Els darrers anys de Pompeu Fabra», *La Nostra Revista*, any IV, núm. 37 (gener 1949), pp. 3-6.
- SEGARRA, Mila (1985): «Les set redaccions de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. x (1985) [= *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit* 2], pp. 191-230.
- (1998): *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- (2000): «Nova llum sobre les *Normes Ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans (1913)», dins Jordi GINEBRA, Raül-David MARTÍNEZ GILI i Miquel Àngel PRADILLA (eds.), *La lingüística de Pompeu Fabra*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili, vol. I, pp. 101-140.

LA VICTÒRIA DE POMPEU FABRA

Antoni Rovira i Virgili

1. Esplai gramatical (1910)

El català, com a llengua parlada i, sobretot, com a llengua escrita, ha guanyat molt en aquests darrers anys. Un esplèndid renaixement ha vingut a deturar la decadència del nostre idioma, i fins s'ha reconquerit una part considerable del terreny perdut.

En certes corporacions públiques, com els ajuntaments i les diputacions provincials, d'on havia sigut foragitat el català, aquest ha tornat a entrar-hi triomfalment. La premsa escrita en català, especialment la setmanal, ha augmentat en gran manera.

Vint-i-cinc anys enrere la gran majoria dels catalans llegien dificultosament la parla nadiua, i eren ben comptats els que sabien escriure-la. Avui s'ha millorat molt en aquest punt, i ja no és, de molt, tan general la vergonyosa ignorància del propi idioma.

Així i tot, és evident que la coneixença de la llengua catalana resulta força incompleta. Actualment quasi tothom l'escriu. Però, que malament! És rara la persona que escriu el català amb correcció. Hi ha a Catalunya més de quatre personalitats polítiques que escriuen el català estraferit sintàcticament, ortogràficament i lèxicament. Fins literats de nota, novel·listes i escriptors de primera fila, cometen remarcables faltes de diverses menes. Estem segurs que en totes, absolutament en totes les obres dels nostres principals homes de lletres, s'hi troben nombroses incorreccions gramaticals. Entre els més castigats per aquest mal hi ha Narcís Oller, Pin i Soler i Carles de Fortuny. Entre els que més se'n deslliuren poden anomenar-se Pous i Pagès, Morató i Massó i Torrents.

En la premsa periòdica catalana el mal de la incorrecció assoleix terribles proporcions. Els periòdics de fora de Barcelona són els pitjor escrits, amb algunes honroses excepcions. Setmanaris veiem en els quals no s'hi troba una ratlla sense algun disbarat gramatical.

Això és molt de doldre. Ja sabem que les condicions en què s'escriuen els periòdics no són pas les més avinents per evitar incorreccions. En absolut, aquestes són inevitables. Però és el cas que són en nombre intolerablement excessiu, arribant a desgraciar per complet la parla catalana. Si els qui escriuen periòdics es prenguessin el petit treball de consultar un tractat de gramàtica catalana i tinguessin en consideració les advertències que en diversos casos han fet gramàtics eminents de la nostra terra, s'estalviaria el noranta per cent de les incorreccions.

La major part de les faltes es cometien en l'ús del pronom *quin*, del pronom o adjectiu *llur* i de la conjunció *doncs*.

No sabem qui fou el primer que tingué la pensada d'usar el *quin* català en el sentit del *cuyo* castellà. Aquest ús resulta un abús, i és totalment inacceptable. El *quin* català no té ni pot tenir el valor del *cuyo* castellà. I, no obstant, a cada moment topem, en periòdics i en llibres, amb coses com les següents: «El catalanisme, *quina* força és innegable...». Això és una traducció de la sintaxi castellana: «El catalanismo, *cuya* fuerza es innegable...». En català cal modificar la forma de l'oració i dir: «El catalanisme, la força del qual és innegable...». Alguns escriptors han volgut usar el *qual* en lloc del *quin* incorrecte, dient, en l'exemple esmentat: «El catalanisme, *qual* força és innegable...». El *qual* també està aquí mal usat.

El *llur* català, corresponent al *leur* francès i el *loro* italià, és un possessiu que denota pluralitat de posseïdors. Si un home té una fàbrica, es diu «*sa* fàbrica», o «la *seva* fàbrica»; però si la fàbrica és de dues o més persones, es pot dir «*llur* fàbrica», o «la *llur* fàbrica». Sense tenir en compte l'explicada distinció, són molts els que, enamorats del *llur*, el claven a tort i a dret, tant si hi ha com si no hi ha pluralitat de posseïdors. I així veiem tot sovint oracions com aquesta: «Catalunya ha dit la *llur* paraula».

La conjunció deductiva castellana *pues* correspon a la catalana *doncs*. En castellà, a més de conjunció deductiva, el *pues* és conjunció causal. I d'aquí ha vingut que molts escriptors catalans s'hagin cregut que en català passa el mateix. Quan diem «Plou? *Doncs* no surto de casa», el *doncs* està ben usat; el seu sentit és deductiu. Però quan es diu «Has de votar, *doncs* ara el vot és obligatori», el *doncs*, que aquí té un sentit causal, expressant el motiu o la causa, està mal usat. En el seu lloc s'ha de dir *puig*, *ja que* o *car*: «Has de votar, *puig* (o *ja que*) ara el vot és obligatori».

Tot això ja ho ha dit i repetit, entre d'altres, l'il·lustre Pompeu Fabra. Mes són en majoria els escriptors i periodistes que no en volen fer cas o no se'n recorden. Per refrescar-los la memòria i per cridar-los a l'ordre hem escrit el present article en aquest setmanari popular.

Publicat, amb el títol «Esplai gramatical», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxii, núm. 1637 (13 de maig 1910), pp. 292-293. Signat com a Wifred.

2. Estirada d'orelles (1911)

No és aquesta la primera vegada que des de les columnes de *L'Esquella* cri-dem l'atenció dels escriptors catalans sobre el malament que, en general, escriuen el nostre idioma. Sé que no som amics de renyar, ni de buscar broses al beure. Però a cada moment, fullejant llibres o donant un cop d'ull als periòdics, fem ofenses, greus o lleus, al nostre bell catalanesc, essent els ofensors, moltes vegades, homes d'alçada, fins literats de primera fila. Tan sovint i tan imperdonables són aqueixos torts a la parla catalana, que acabem per posar-nos nerviosos i per exasperar-nos. Per això, de tant en tant, ens dediquem a estirar les orelles dels escriptors de la terra, cosa que fem a fi de bé, empesos pel nostre amor a l'idioma patri i sense la més petita intenció de molestar ningú.

Sabem prou bé que l'escriure correctament en català ofereix múltiples dificultats. La manca de bones gramàtiques i de bons diccionaris, la corrupció a què havia arribat el lèxic, la sintaxi i fins la fonètica de l'idioma català per culpa de la influència castellana, l'anarquia que en qüestions gramaticals regna entre nosaltres, i moltes altres causes, fan que sovint un hom quedi perplex a l'anar a escriure un mot o una frase en català, i que més sovint encara caigui en errades grosses, mitjanes i petites. Emperò, fins tenint això en compte, hem de dir que se'n fa un gra massa. Hi ha errades, hi ha incorreccions, que són perdonables; mes n'hi ha d'altres que no tenen perdó de Déu ni dels homes. Els estudis filològics i la literatura han fet molta via a Catalunya, i ja són lluny els temps en què Marian Aguiló, en els seus *Focs follets*, deia planyívolament:

Nostre desastruc llenguatge tres centuries fa qu's veu que'ls forans ne fan ultratge y els de casa'n fan menyspreu.

A més, el que és dispensable en un modest redactor periodístic, ja no ho és tant en una personalitat de la política i ho és menys encara en una figura de relleu en la literatura catalana. Així, per exemple, no fa gaire que veiérem un sonet d'un il·lustre poeta català en el qual hi havia el mot *ambient*, que ha d'ésser, aquí i a tot arreu, *ambient*.

El que és més trist del cas és que aqueixes incorreccions són degudes a deixadesa, a indolència. La gran majoria de les faltes de gramàtica que es cometen (com usar els pronoms catalans *quin* i *qual* en el sentit del castellà *cuyo*, i com l'ús del *doncs* en comptes del *puig* o del *car*) s'evitarien si els nostres escriptors, oradors i periodistes tinguessin el bon gust de llegir les obres gramaticals de l'eminent Pompeu Fabra. Fins es dona el cas que distingits joves que són a l'estranger amb subvenció oficial per estudiar filologia cauen en faltes d'aquesta naturalesa.

En els periòdics, sobretot en els diaris, que s'escriuen de pressa i a em-pentes, són les faltes més disculpables que enlloc. Però el nombre de faltes és tan gros, que passa de mida i demana que s'hi posi cura. Al costat de castellanismes intolerables, hi trobareu cada *catalanització* que fa veure les estrelles. Ara trobareu *breutat*, *greutat*, *breuíssim* i *greuíssim*, en comptes de *brevetad*, *gravetat*, *brevíssim* i *gravíssim*, ara *enllumenar* i *enllumenació* a tot drap, com si les paraules *il·luminar* i *il·luminació*, a cada pas usades per Ramon Llull, no fossin ben catalanes; ara *moltitut* en lloc de *multitud*, com si aquest mot vingués directament del català *molt* i no del *multitudo* llatí, *et sic de cæteris*.

Alguns potser no s'ho voldran creure, però és cert que amb tantes i tantes errades s'enlletgeix i es vicia l'idioma català. Avui ja hi va davall caient, ja està en minva la influència castellana, i el que cal és polir el llenguatge català, no solament rentant-lo de taques gramaticals, sinó traient-li les espardenyes i fent-lo senyorívol sempre que sigui del cas.

Convé que hi pensin, en el que hem dit, els que escriuen en català. No es tracta de nimietats, de foteses, sinó de quelcom important, que és la bellesa i la glòria de la parla catalana. Perquè actualment es dona el cas paradoxal que nombrosos nacionalistes, entre ells la majora de capdavanter, no poden cantar el seu amor a Catalunya sense desgraciar lamentablement la pobra llengua catalana.

Publicat, amb el títol «Estirada d'orelles», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1674 (27 gener 1911), p. 50. Signat com a Wifred.

3. Pro cultura (1911)

S'ha de felicitar calorosament el senyor Prat de la Riba i els diputats provincials que aprovaren la seva proposició per a la creació de les dues noves seccions de Ciència i Filologia en l'Institut d'Estudis Catalans. Amb les seccions susdites aquest adquireix un relleu considerable, i guanya molt en fecunditat i en alta utilitat.

La secció de Ciències donarà als nostres *acienciats* —segons la paraula que usa Prat de la Riba— un instrument per al treball col·lectiu, organitzat, solidari. Es formarà un nucli científic, que no trigarà gaire a constituir una ciència catalana que pagui la contribució de Catalunya als avenços de la ciència universal. I tindrem, no solament, una ciència catalana, més també una ciència en llengua catalana, i conquistarà l'idioma nostre la dignitat d'idioma científic, i farà impossible que se li negui, per part de ningú, la bel·ligerància.

La secció de Filologia i d'Expansió de la Llengua Catalana era una necessitat urgent. Els estudis gramaticals, lèxics, fonètics, històrics i geogràfics de l'idioma català estan deplorablement endarrerits; i d'aquest endarreriment en pateix greument la nostra parla, la qual, malgrat els relatius progressos fets en els darrers deu o quinze anys, és encara un instrument d'expressió tosc, dificultós, enlletgit per taques i tares, sense l'elegància, la flexibilitat, la seguretat i l'abundor de recursos dels idiomes amb plenitud vital. La castellanització del nostre poble ha pesat i encara pesa sobre la llengua catalana, i per restaurar-la, polir-la i donar-li mitjans, cal el treball coordinat i seguit d'una institució filològica que reuneixi, harmonitzi i acreixi els estudis i esforços individuals.

Amb les dues noves seccions de l'Institut d'Estudis Catalans s'avançarà molt en la feina de fer de la cultura nostra una cultura pròpia i vertebrada, que permeti als catalans no continuar essent el que hem estat fins ara: «clients barbres d'altres nacions», com Prat de la Riba escriu.

Publicat, amb el títol «Pro cultura», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1684 (7 abril 1911), pp. 213-214. Signat com a R i V.

4. Pompeu Fabra (1911)

No coneixen Pompeu Fabra...? És avui un home de prop de cinquanta anys, més aviat alt que baix, tot afaitat de cara, de noble i simpàtica fisonomia. El detall més remarcable d'aquesta el constitueixen els seus ulls expressius, atractius, intel·ligents, fulgurants. Qui, pel carrer, topa amb ell sense saber qui és, a l'adonar-se de la lluosor, de la fulguració dels ulls de Fabra, ha d'endevinar per força que aquell home que passa és un home de preclar talent.

Pompeu Fabra és, en efecte, un home d'un talent preclar. Els seus pregons i extensos coneixements filològics s'ajunten fecundament, feliçment, al seu depurat gust. És un gramàtic plenament civil. No és sols l'home que sap coses, sinó també l'home que les aplica amb un preciós sentit de justesa, de bellesa, de lògica, de claredat. Contra les exasperants barroeries de pretesos filòlegs i gramàtics ignorants, contra les grotesques atzagaiades lingüístiques dels incompetents, ell ha sostingut la bona causa del català polític, literari, ciutadà, modern. Ningú com ell ha sabut unir tan bé el geni de la llengua catalana amb la riquesa i fluïdesa d'expressió que demana dels idiomes la civilització dels nostres dies.

Els serveis prestats per Pompeu Fabra a la llengua catalana són innumerable. Ell li ha donat una ortografia on l'audàcia reformadora va aparellada amb la lògica incontestable de les reformes; ell ha alçat bandera de guerra contra la invasió devastadora dels bàrbars descastellanitzats en el camp lingüístic. Ell ha assenyalat nombroses incorreccions i impropietats del català que ara s'escriu, que té per més horrible encara que el català que ara es parla. Ell ha aclarit una pila de qüestions morfològiques i sintàctiques. Ell ha iniciat l'escombrada dels *doncs* i *quins* mal emprats, dels *hi* i *es* inelegants i sobrers, de les lletgíssimes pseudocatalanitzacions d'*ambient*, *etat*, etc., de les terminacions abusives en *ansa* i *ensa*, de les preposicions *a*, *de* i *en* davant la conjunció *que*. Ell ha dit: «el català no n'ha tingut prou amb una desgràcia. Quan reneix com a llengua literària i comença la tasca de descastellanitzar-lo i de polir-lo, un nou flagell li cau a sobre: la incultura filològica i gramatical

d'una gran part dels seus conreadors. Pretenem deslliurar la nostra llengua de les defectuositats que presenta degudes a la influència castellana, i n'hi anem ineptament introduint d'altres en nombre extraordinari». I ha emprès, amb fermesa, amb constància, amb la força i la convicció del savi, una doble feina, encaminada, d'una banda, a reivindicar mots i formes catalans acusats immotivadament de castellanismes i, de l'altra, a netejar de castellanismes reals i veritables la nostra llengua escrita.

Ha estat dura i fatigosa la tasca de Pompeu Fabra. El nostre més eminent gramàtic, potser l'únic gramàtic modern de Catalunya, ha hagut de lluitar contra el més terrible i desesperant enemic: la ignorància. I s'ha trobat —contrarietat enorme!— que el públic català, en molts moments, no ha sabut distingir entre la saviesa i la ignorància atrevida, i ha posat al mateix nivell, en matèries filològiques i gramaticals, Pompeu Fabra, el fantàstic mossèn Grandia i el pobret mossèn Alcover!

I aquest home que tant de bé ha fet a la nostra llengua i que molt més n'hi pot fer encara, ha de viure lluny de Catalunya, lluny de la Barcelona dels seus amors, exiliat a Bilbao, on ell —l'eminent gramàtic— passa els anys de la seva vida ensenyant química als alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis. A Barcelona, a Catalunya, no ha trobat, amb tota la seva ciència, manera de viure. Se n'ha hagut d'anar lluny, i perd les hores que tan productives, tan enriquidores serien per a la llengua catalana si ell pogués, com voldria, dedicar-s'hi en absolut.

Aquí s'ha protegit els amics de penya i de casinet; aquí s'han creat càrrecs i oficis per a electorers professionals, per a detestables *propagandistes*, per a joves universitaris d'una mediocritat perfecta. Però aquí no s'ha fet res per aconseguir que Pompeu Fabra visqui a Barcelona i dediqui a l'estudi i al perfeccionament de la llengua pàtria el seu alt saber. És necessària, és indispensable la creació a la nostra capital d'una càtedra de llengües romàniques comparades, que Fabra, coneixedor de totes elles, seria l'home indicat per ocupar. Per què no es crea aquesta càtedra? D'ella estant, Fabra podria ensenyar més, molt més, als nostres joves estudiants de filologia i als nostres escriptors i literats, que no pas el doctor Vogel i el doctor Schädel des d'Alemanya.

Publicat, amb el títol «En Pompeu Fabra», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1698 (14 juliol 1911), pp. 438-439. Signat com a Wifred. També publicat, molt poc després, a *El Poble Català*, any viii, núm. 2323 (19 juliol 1911), p. 2. Reproduït posteriorment a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, pròleg de Domènec Guansé, Barcelona, Barcino, 1969, vol. ii, pp. 32-35. I a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, 2a edició, ampliada i en un sol volum, a cura de Montserrat Corretger, Barcelona, Proa, 1999, pp. 129-131 [però per error s'hi indica que l'article de Rovira es va publicar el dia 11, i no pas el 14]. També reproduït a Lluís Solà i Dachs, *L'Esquella de la Torratxa (1872-1939)*, Barcelona, Bruguera, 1970, pp. 108-109.

5. Per la llengua catalana (1911)

Quan, mesos enrere, fou publicada la nova de la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, des de les planes d'aquest setmanari, que s'ha fet vell escrivint la llengua catalana, alabàrem ferventment l'acord de la Diputació, i ens en prometérem pròxims i saborosos fruits.

És veritat que la composició de la Secció dona marge a certes crítiques, no del tot desproveïdes de fonament. El que ens cal és una institució d'estudi i d'activitat, i la Secció, si ens fixem en la majoria dels seus individus, resulta més aviat una acadèmia. El tipus de l'Institut es diferencia del tipus de l'Acadèmia en el fet que el primer és un òrgan d'estudi i el segon un lloc de lluíment i de glorificació. Una acadèmia és un daurat soplúig d'*immortals*, i l'Institut un niu de mortals que estudien, treballen i recerquen.

Confessem, però, que la tria dels individus de la nova Secció no era pas fàcil. Una tria és feina àrdua quan són massa pocs. Aquest darrer ha estat el cas de la Secció Filològica. Escollir, per formar-la, mitja dotzena de filòlegs catalans no resultava gaire pla, car aquesta mitja dotzena de filòlegs de bon pes no la tenim pas, avui per avui. I així resulta que d'alguns dels individus designats no s'en pot fer paga per gaire cosa més que per la bona voluntat que, sens dubte, tindran.

Així i tot, allí hi ha Pompeu Fabra, que val per tota una Secció i per tot un Institut, i Segalà, que és un veritable savi. I com que nosaltres som d'aquells en els quals l'esperit de crítica i la visió de les deficiències no porten a la negació, al pessimisme i al descoratjament, tenim la confiança, i àdhuc la convicció, que la Secció Filològica de l'Institut no trigarà a donar proves d'una útil activitat.

Sabem que la nova Secció s'ha reunit ja diverses vegades i que s'ha esbossat un pla de treball. S'ha començat ja l'estudi de la qüestió ortogràfica, una de les més urgents de l'idioma català, tan castigat per l'anarquia en aquesta matèria, i escrit actualment de cinquanta mil maneres diverses. Aquesta diversitat ortogràfica arriba a extrems tan lamentables, que sovint

els mots queden estrefats i resulten desconeguts per l'aplicació més o menys encertada dels diferents sistemes ortogràfics. Un que no conegui molt a fons el nostre idioma no podrà comprendre mai que la paraula *on* sigui exactament la mateixa que *ahont*. Les cinc lletres de l'última es redueixen a dues en la primera. Escrivint, corregint i llegint textos catalans moltes vegades un hom exclama: «Ara sí que ja no sé on soc!»

L'ortografia és precisament una de les coses més convencionals de les llengües, la més arbitrària i la que millor pot ésser objecte d'una mena d'ucases intel·ligents. Actualment, enmig de l'anarquia regnant, ja s'hi remarca una certa tendència a la unificació; d'això n'és prova l'adopció dels plurals en *es*, avui generalitzada, i el triomf quasi complet dels articles *el*, *els*. Però si haguéssim d'esperar que la unitat ortogràfica ens vingués espontàniament, no arribarien pas a veure-la els nostres ulls.

D'aquí a pocs mesos, doncs, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ens donarà tot un sistema ortogràfic racional i científic. Per l'autoritat de l'organisme que l'apadrinarà, la futura ortografia serà ràpidament adoptada per la gran majoria dels periòdics i escriptors catalans. El nostre idioma n'haurà rebut un gros benefici. I ja no serà possible que els nostres enemics facin arma d'aquell argument, emprat un dia per Romero Robledo al Congrés espanyol, al dir que el catalanisme no era una cosa seriosa, des del moment que *La Renaixença* escrivia *Lo Catalanisme* i *La Veu de Catalunya* posava *El Catalanisme*.

Publicat, amb el títol «Per la llengua catalana», a *L'Esquella de la Torratxa*, any XXXIII, núm. 1700 (28 juliol 1911), pp. 466-467. Signat com a Wifred.

6. La nova ortografia catalana

Quan, fa dues setmanes, donàrem en aquestes planes la nova que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans havia començat a treballar per establir un sistema d'ortografia de la nostra llengua, no ens pensàvem que l'esmentada feina quedés tan aviat enllestida. Quinze o vint dies fa que va començar-se, i ja està acabada. Tan bon punt l'ortografia establerta per la Secció s'aprovi en reunió plenària de l'Institut, es farà pública detalladament.

L'establiment d'aqueixa ortografia ens sembla d'una importància transcendental per a l'idioma català. No perquè el nou sistema sigui cap prodigi ni cap troballa meravellosa, sinó perquè representa un pas decisiu envers la fi de l'anarquia ortogràfica, envers la intel·ligent unificació de l'ortografia catalana. Tots els que escriuen en català, amoïnats i entrebancats per l'embull ortogràfic, la desitgen ardentment, aquesta necessària unificació, i sols esperen que es digui amb cert caràcter d'oficialitat quina ha d'ésser l'ortografia que definitivament s'adopti.

Entre les diverses solucions dels problemes ortogràfics n'hi ha, naturalment, de bones i de dolentes, d'encertades i d'errades. Però també es dona sovint el cas que per a un mateix problema hi ha dues o més solucions acceptables. I aleshores no hi ha més remei que triar. Per exemple: escriurem *mitg*, o *mig*; *maravella*, o *meravella*; *només* (una sola paraula), o *no més* (dues paraules); *veïna*, o *veïna*? Unes i altres solucions són admissibles. Però convé que després de pesar conscienciosament els petits defectes i els petits avantatges de cadascuna sobre les altres, triem aquella que es cregui preferible.

Els que s'esveren davant de les reformes ortogràfiques, els tradicionals lingüístics, no s'adonen d'un fenomen que succeeix en totes les llengües. Mentre la llengua parlada evoluciona lentíssimament, perd constantment, per si mateixa, transformant-se d'una manera insensible, tal com creix un arbre, la llengua parlada resta igual, no segueix aquella incessant evolució. Ve, emperò, un moment en què la divergència entre la llengua parlada i l'escripta es fa remarcable; el desacord suscita dubtes i dificultats; es fa sentir la

necessitat de posar-les d'acord, si no en absolut, almenys en alguns punts importants. I queda plantejat el problema de la reforma ortogràfica, la qual acaba per realitzar-se vencent totes les resistències. Així tenim que la llengua parlada es transforma pel procediment de l'*evolució*; la llengua escrita, pel de la *revolució*. Com que l'ortografia no pot seguir la insensible evolució, la transformació espontània del llenguatge forçosament ha de procedir per salts. Les reformes ortogràfiques són, doncs, *revolucionàries*.

—I quina és la nova ortografia establerta per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans? —preguntarà, de segur, el lector curiós. Anem a explicar-ne els punts més importants.

La conjunció copulativa *y* s'escriurà amb *i* llatina. Llatina serà també la *i* en els altres casos. El signe grec *y* només s'emprarà en la combinació *ny*.

Es conservarà la *h* inicial i medial etimològica (*home*, *prohibir*). La *h* de la *ch* final desapareixerà. La *h* que volia significar separació de síl·labes (*rahó*, *fruhia*) desapareixerà igualment.

S'empraran els guionets per separar els verbs dels sufixos (*fer-la*, *portar-los-els*), etc.

S'emprarà la *ç* trencada.

Es marcarà l'accent tònic; en la *a*, sempre greu; en la *i* i la *u*, sempre agut; en la *o* i la *e* segons es pronunciïn. Es podran usar discrecionalment els accents agut i greu per distingir paraules que d'altra manera podrien confondre's (*fóra* i *fòra*, *bé* i *bè*).

Cap d'aquestes reformes representa una novetat. Moltes ja estan adoptades parcialment d'uns quants anys ençà. Però la majoria no s'ha generalitzat. Ara, sota els auspicis de l'Institut d'Estudis Catalans, es generalitzaran ràpidament, i tindrem unificada, poc o menys, l'ortografia del català.

Publicat, amb el títol «Per la llengua catalana», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1702 (11 agost 1911), pp. 501-502. Signat com a Wifred. Reproduït parcialment a Lluís Solà i Dachs, *L'Esquella de la Torratxa* (1872-1939), Barcelona, Bruguera, 1970, p. 109.

7. L'agonia de les *hh* (1912)

L'Esquella de la Torratxa ja va avançar-ho mesos enrere als seus lectors: l'Institut d'Estudis Catalans, en les cases [sic] del sistema ortogràfic que està elaborant, decreta, entre altres coses, la mort d'una pila de *hh* usades en el català tradicional. Les *h* finals —*blanch*, *poch*— reben un cop de destràl de la reforma. Les *hh* medials que servien per substituir una lletra desapareguda —*rahó*— i les que indicaven la pronunciació disil·làbica —*fruhir*— també cauen sense vida en la batalla. Només se salven del terrible destraleig les *hh* etimològiques, entre les quals hi ha quasi totes les inicials —*home*, *hi*, *hàbit*— i algunes medials —*prohibir*, *cohonestar*, *exhibició*—. Tenim, doncs, una pila de *hh* que estan, es pot dir, en capella.

És cert que bastants periòdics catalans, entre ells el nostre, ja havien fet pel seu compte aquesta matança de lletres. Aquests periòdics encara hauran de ressuscitar-ne algunes, com les medials etimològiques que sovint suprimien. I aquelles que, seguint la iniciativa de l'horrisson senyor Casas Carbó de *L'Avenç*, les havien suprimit totes, tant al davant, com al mig, com al darrere de les paraules, caldrà que en restitueixin una bona part.

En Xènius i l'Aladern estan de dol. El subtil i eminent Glosador defensa les *hh*, precisament per inútils. L'Institut d'Estudis no ha acceptat l'ortografia cancelleresca —és frase de Pompeu Fabra— preconitzada per Xènius, però ha fet uns concessió: la de conservar la *h* en els cognoms i en els noms geogràfics que la portin. Així s'escriurà *Folch* i no *Folc*; *Vich* i no *Vic*; *blanc*, però *Montblanch*. Sembla que els senyors Rubió i Lluch i Puig i Cadafalch van fer-ne qüestió de gabinet.

És curiós remarcar que la política i l'ortografia tenen relació. En aquesta qüestió de les *hh* finals ho podem veure. Els periòdics catalans reaccionaris les usen; els periòdics sensats, no. El crit de «morin les *hh*!» és equivalent d'altres *moris* que, per respecte al molt il·lustre senyor fiscal, ens abstenim de consignar.

Publicat, amb el títol «L'agonia de les *hh*», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1729 (16 febrer 1912), pp. 115-117. Signat com a Wifred.

8. Mossèn Alcover i l'ortografia (1912)

Ja deuen saber els meus cars lectors —i a aquells que no ho sàpiguen els ho faig saber— que mossèn Antoni Alcover, vicari general de la diòcesi de Mallorca, és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Tota secció de l'Institut té el seu capellà, o els seus capellans, no a títol de ministres de Déu, sinó a títol de saberuts i doctes. I mossèn Alcover és un dels capellans de la venerable Secció Filològica.

De la ciència filològica de mossèn Alcover n'hi ha mots que en dubten, i jo soc un d'aquests. El seu criteri en qüestions lingüístiques ens sembla destestable. És un dels *dialectals* més carregós i un dels *puristes* més espantables. Només cal que consignem aquí la seva *traducció* del vocable *aplauso* o *aplau-diment*, que ell considera un castellanisme, malgrat ésser un respectable llatanisme. Segons mossèn Alcover, s'ha de dir, en pur català, *ball-manetes*. Oh terme infantívol! Quin goig faria això de *ball-manetes* entre els paràgrafs dels discursos eloqüents! Que bé escauria col·locat en els discursos íntegres de Cambó, que dia per altre publica *La Veu de Catalunya*! Quina delícia seria el llegir, amb els mots, *forts ball-manetes* o *ball-manetes perllongades* o altres per l'estil! Després d'aquestes *purificacions* caldria desar el nostre idioma, tot pur, tot indígena, en un vell armari de golfa masienca.

Doncs, heus aquí que mossèn Alcover, no sabem si sol o acompanyat pels altres clergues de l'Institut, està realitzant ara una tasca de... De què dirien? Ja els ho diré jo: d'obstrucció. Sí, dames i cavallers: el clergue mallorquí és obstruccionista.

Ja fa alguns mesos que fa obstrucció a la reforma ortogràfica proposada per la majoria de la Secció Filològica i de l'Institut. Com si la reforma ortogràfica fos un projecte de llei anticlerical, com si la qüestió de lletres fos una qüestió de dogmes, com si els contraopinants fossin heretges malvats, mossèn Alcover està sostenint una tossuda i catòlica campanya d'obstrucció. No havent-se adoptat el criteri del senyor del *ball-manetes*, l'home vol impedir de totes passades el triomf definitiu del criteri contrari. Aquest criteri és

el defensat per Pompeu Fabra, excepte en alguns punts resolts interinament amb notòria i deplorable incongruència. Mossèn Alcover veu en la persona de Pompeu Fabra un revolucionari de l'ortografia, una mena de Waldeck-Rousseau o de Combes filològic, i el combat a sang i a foc. El procediment obstruccionista de mossèn Alcover és el mateix que s'usa en els parlaments: la presentació de munts d'esmenes. D'aquesta manera el vicari general de Mallorca guanya temps. Guanya temps ell i el fa perdre als altres.

I així tenim encallada l'obra de la reforma ortogràfica del català.

Tot això passa, amics, per haver-se desatès les indicacions de Pompeu Fabra. Aquest, parlant de les aptituds filològiques del clergue obstruccionista, va dir un dia:

—Amb mossèn Alcover només hi ha a fer una cosa: comprar-li un matxo perquè es dediqui a arreplegar mots pels poblets de la muntanya.

Per què l'han posat a l'Institut d'Estudis Catalans, a mossèn Alcover? Per què no li han comprat un matxo?

Publicat, amb el títol «Mossèn Alcover i l'ortografia», a *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1738 (19 abril 1912), pp. 261. Signat com a Wifred. Reproduït a M. Pilar Perea «Dues vides enfrontades: Antoni M. Alcover i Gabriel Alomar», *Randa*, núm. 51 (2003), pp. 140-141.

9. [Pompeu Fabra, filòleg] (1913)

En el camp filològic, de rendiment més escàs, per la penúria d'intel·ligents conreadors, cal indicar, dins l'actual període, la labor altament meritòria de Pompeu Fabra, el més aciençat i clarivident depurador del nostre idioma. Coneixedor de les llengües clàssiques i de les principals llengües vives europees, de les novollatines especialment, versat en català antic, posseïdor dels moderns mètodes de la filologia, Fabra ha pogut tenir en compte totes les fonts que concorren a la formació del nostre llenguatge, i ha pogut legislar amb autoritat sobre molts dels nombrosos problemes de la llengua literària.

[Passatge del pròleg al] *Diccionari català-castellà & castellà-català*, Barcelona, Antoni López, Editor, 1913, pp. ix-xii.

10. L'ortografia catalana. Regles contra normes (1917)

Una ortografia dissident

L'«Acadèmia de la Llengua Catalana», institució un poc fantàstica, ha publicat un fascicle que conté les regles ortogràfiques que una ponència dels seus membres ha elaborat. Aquestes regles representen la concreció del moviment de protesta que una part dels escriptors i literats catalans va iniciar en publicar-se, l'any 1913, les Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Tenim, doncs, una ortografia catalana dissident respecte a l'ortografia de les Normes. Però la concreció d'aqueixa dissidència haurà produït un gran bé a la literatura catalana, en la mesura que ve a unificar en unes regles ortogràfiques concretes el conjunt caòtic de sistemes ortogràfics que havien resistit a retre's davant les Normes de l'Institut.

Regles contra Normes... Tot i així hi hem guanyat. Ara són només dos els sistemes ortogràfics. I les Normes de l'Institut, que fins ara havien hagut de lluitar contra una fantasma de fum, sabran quin és el seu enemic, i quina és la bandera que aquest enarbora.

La dissidència de l'«Acadèmia de la Llengua Catalana» ve a simplificar i aclarir els termes de la qüestió, no pas a complicar-la i embullar-la. Per això nosaltres, que som normistes, ens alegrem de la publicació de les *Regles* de l'Acadèmia.

La significació de les Normes

Les Normes de l'Institut van ésser fruit d'una transacció entre la tendència tradicional, representada per mossèn Antoni Alcover i d'altres, i la tendència innovadora, representada per Pompeu Fabra i sostinguda per Josep Carner.

Cal entendre's, però, respecte a la valor de les paraules. La tendència que és anomenada «tradicional» sosté, en molts punts, no la vera tradició lingüística catalana que radica en el període clàssic de la nostra literatura nacional (segles XIII i XIV), sinó la tradició del període de la decadència, afectat ja per la influència castellana.

Inversament, la tendència innovadora de Pompeu Fabra puja, en aquelles qüestions que toquen l'essència o el caràcter del nostre idioma, a la pura tradició nacional del període clàssic.

Del vell arbre de la llengua medieval, Fabra en pren les branques vives (la doble *ll*, per exemple), mentre que els apel·lats tradicionalistes en recullen les fulles seques (com la *ch* final).

La significació de les Regles

Segons és dit en el fascicle de l'Acadèmia, la Ponència ha tractat d'obtenir, amb les seves *Regles*, dos resultats principals, a saber:

1. «La uniformitat d'escriptura per a la varietat de pronúncia en les diverses encontrades en què és parlada la nostra llengua; això és, que els diferents dialectes del català puguin servir-se d'una mateixa ortografia que no reburgi cap de les característiques del llenguatge parlat de València, de Mallorca, del Rosselló i del Principat mateix.»
2. «Que l'ortografia que l'Acadèmia haja de patrocinar i difondre no ofereixi cap discrepància essencial amb la dels autors clàssics i de les nostres cancelleries.»

Els propòsits de la Ponència són, sens dubte, excel·lents, si bé el primer és molt més important que el segon. Mes, els ha realitzat la Ponència amb les seves *Regles*? Ni els ha realitzat, ni ha donat ni un sol pas en ferm envers la llur realització. En això que esguarda a la uniformitat d'escriptura per a les varietats dialectals, el fracàs és complet. I no li val, per dissimular-lo, dir que s'ha proposat la Ponència obtenir-la en «lo possible». No ha obtingut res més del que s'havia obtingut fins ara. I afegirem que les *Regles*, en aquest punt, han aconseguit menys que les Normes. Aquella uniformitat, en allò que és possible, l'obtenen les Normes, descabellades i aplicades en el *Diccionari ortogràfic*.

En això que esguarda a la conservació de la fesomia dels textos catalans clàssics, hem de dir que n'hi ha prou amb l'adopció de la disgraciosa i copulativa per canviar aquella fesomia d'una manera deplorable.

Les discrepàncies

És necessari remarcar que les *Regles* no se separen tant de les Normes com un hom podria creure. Per més que les *Regles* són una bandera que s'alça contra les Normes, en aqueixa bandera hi ha inscrits molts dels principis de l'enemic. Les *Regles* estan força més a prop de les Normes, que no pas de l'ortografia que sempre havien usat alguns dels honorables acadèmics, tant els de la dreta... ortogràfica (Apel·les Mestres, Narcís Oller, Àngel Guimerà, Pin i Soler, etcètera) com els de l'esquerra (Antoni Bulbena).

Esdevé d'això que la part més nombrosa dels acadèmics, tot protestant contra les Normes, comença per acceptar-ne els dos terços ben bé.

Les discrepàncies de les *Regles* respecte de les Normes es redueixen a les següents:

- 1a. L'ús de la *h* enmig de dicció com a rememorativa d'una consonant o síl·laba desapareguda; com en *rahó*, *vehí*, *trahir*, que segons les Normes hem d'escriure *raó*, *veí*, *trair*.
- 2a. L'ús de la *ch* (i no de la *h* després de la *c*, com diu el text de les *Regles*) en final de paraula, com en *mach-machs*, *amich-amichs*, *such-duchs*, que l'ortografia de l'Institut escriu *mac-macs*, *amic-amics*, *duc-ducs*.
- 3a. L'ús de la *y* conjunció copulativa. Les Normes adopten la *i* llatina.
- 4a. L'ús de la *y* quan forma síl·laba amb una altra vocal: *ayre*, *rey*, *noy*, *fruyt*, i no *aire*, *rei*, *noi*, *fruit*.
- 5a. El refús d'acceptar el so *tz* en mots com *realitzar*, *catalanitzar*, *generalitzar*.
- 6a. L'ús de la *ch*, i no de la *g*, en mots com *llarg*, que les *Regles* fan escriure *llarch*.
- 7a. Refús de la *l·l* doble, en els mots que la duen per etimologia (i per tradició constant, des dels primers textos catalans, oh, senyors de l'Acadèmia!).
- 8a. L'ús dels articles masculins *lo*, *los*.

- 9a. Refús de la *i* emol·lient (*dexen* i no *deixen*, *axí*, i no *així*).
- 10a. Refús del guionet separador del verb i els sufixos.
- 11a. Ús de la preposició antiga *ab*, per comptes de *amb*, que adopten les Normes.

Tals són les principals diferències. La llur importància científica no és gaire considerable. En general, es tracta de petits detalls. L'amor propi, molt respectable, dels acadèmics sembla tenir tanta participació com les raons gramaticals en la confecció de les *Regles*.

El cas individual més extraordinari és el de l'acadèmic senyor Bulbena. Com és possible que accepti l'horrible *y* copulativa, ell que en ses obres ni la *y* admet, entossudint-se en emprar la *e* clàssica, àdhuc entre els seus cognoms, que escriu així: «Bulbena e Tusell»? D'altra part, l'introductor en el català modern del so *tz* en mots com *generalitzar*, *catalanitzar* és precisament ell, el senyor Bulbena! Pompeu Fabra, en això, no ha fet sinó seguir-lo. I l'ha seguit perquè té raó, encara que Bulbena hagi fet abjuració de la veritat al subscriure les *Regles* acadèmiques.

Publicat, amb el títol «L'ortografia catalana. Regles contra normes», a *La Publicidad*, any XL, núm. 13580 (7 gener 1917), p. 1. Signat A. Rovira i Virgili.

11. L'ortografia catalana. El *Diccionari ortogràfic* de l'Institut (1918)

Amb la publicació del *Diccionari ortogràfic* de l'Institut d'Estudis Catalans, l'ortografia catalana passa del període constituent al període constituït, per dir-ho així. El llarguíssim procés de la fixació ortogràfica del català modern ha estat clos per la publicació del *Diccionari*. Les Normes, promulgades fa pocs anys, no eren sinó un conjunt de bases provisionals per a la fixació de l'ortografia. Un gran nombre de qüestions restaven al marge d'elles, i una multitud de casos particulars i de problemes d'aplicació de les Normes esperaven una solució autoritzada i definitiva.

És un gran servei, alhora científic i patriòtic, el que acaba de presentar Pompeu Fabra amb el *Diccionari ortogràfic* redactat sota la seva sàvia direcció. Aquell crònic desgavell de l'ortografia catalana, que feria els ulls i arribava a fer angúnia, constituïa d'altra part un gros obstacle per a la difusió del català escrit, sobretot en això que esguarda a l'ensenyament escolar. I no mancava gent catalana que fes d'aquest desgavell una excusa per no usar la llengua pròpia, ni gent forastera que ens ho llancés en cara com un retrat de desgovern lingüístic i àdhuc d'inferioritat de l'idioma català. Recordem que un polític famós com a representant típic de l'espanyolisme unitarista, Romero Robledo, entre altres *rallaries* ridícules fetes en ple Parlament, deia que el català no és un idioma perquè *La Renaixença* escrivia *lo*, i *La Veu de Catalunya*, *el*.

Durant tot el període de tres quarts de segle que agafa la Renaixença literària del català, hi ha hagut encesa la guerra ortogràfica. Des dels temps passats de les *as* i *es*, els escriptors i literats catalans han disputat, de vegades agrament, per qüestions d'ortografia. I el pitjor és que, sovint, la contradicció dels sistemes ha estat agreujada per les extravagàncies, les pensades i els autèntics disbarats dels ignorants i els incompetents.

Aqueixa guerra tan llarga, que correspon al període de formació del català literari modern, podem donar-la avui per acabada. El sistema de l'Institut, sostingut per tots els filòlegs i escriptors de la nova generació, ha triomfat plenament, i el *Diccionari* de l'Institut és la congregació oficial del triomf. Triomf ben merescut, car tota l'obra filològica de Fabra és filla de la cultura científica i de la coneixença profunda del geni propi i de l'evolució històrica de l'idioma català.

Els adversaris del sistema ortogràfic de l'Institut tenen una batalla perduda en son doble camp: el científic i el de l'ús.

Tot aquell qui tenint algun coneixement de la gramàtica i de la llengua catalana llegeixi amb esperit equànime el pròleg del *Diccionari ortogràfic*, serà guanyat a la causa del nou sistema. La defensa que d'aquest fa Fabra és tan clara, tan irrefutable, que el convenciment entra dins el lector d'una manera suau i segura, gairebé sense adonar-se'n. I els exemples que ofereix de la impropietat de certes grafies pseudotradicionals són tan probatoris, que ningú no pot, de bona fe i amb el seny clar, contradir llur valor decisiva. Parla Fabra, v. g., del cas de la *i* asil·làbica, escrita *y* en l'ortografia vuitcentista (*flayre, cuyro, rey*) i fa remarcar com, seguint aquesta regla, hauríem d'escriure *ovoyde, introyt, fluyt, heroyc*, desfigurant matusserament l'etimologia d'aquests mots d'origen erudit. Parla després de l'ús del guionet, que tant molesta àdhuc alguns que accepten el sistema de l'Institut, i fa veure, per una sèrie d'exemples, la necessitat de dit ús en la llengua catalana, i les confusions de sentit (*facin-s'ho* i *faci-ns'ho*) i les inelegàncies gràfiques (*ananthi, dientho*) a les quals dona lloc el prescindir del guionet, usat també i per semblants causes en la llengua portuguesa.

Cal reconèixer que aquells qui, després de la publicació del diccionari, es mostrin irreductibles en llur oposició al sistema de l'Institut demostraran ésser més tossuts que no pas enraonats. Hom podrà invocar contra la nova ortografia (i encara contra una part només) la tradició dels Jocs Florals, el costum ja adquirit, l'adhesió a l'ortografia amb la qual hom ha començat a escriure. Però tots aqueixos arguments —sentimentals o rutinaris— perden llur valor davant les raons sòlides que justifiquen el sistema ortogràfic de l'Institut. D'altra banda, considerem equivocat el fet de fer prevaler motius d'amor propi en una qüestió tan objectiva com aquesta. Tots aqueixos motius signifiquen molt poc al costat de les raons verament científiques i de l'alta utilitat que representa la unificació i la fixació de l'ortografia catalana.

Precisament un dels mèrits de Pompeu Fabra com a gramàtic és el de no tenir la tossuderia de les pròpies solucions. En la seva obra de revisió i de depuració, s'ha corregit i esmenat a si mateix, amb una admirable probitat científica. I lluny de voler fer aparèixer com a un dogma intangible totes les solucions ortogràfiques, siguin regles generals o casos particulars, deixa oberta la porta a les futures modificacions.

El català modern té, amb el diccionari de Fabra, un pràctic i segur guiatge ortogràfic. El que cal, ara, és que ningú no tingui peresa de fullejar-lo i consultar-lo. D'aquí endavant, podrem dir que el qui caigui en incorreccions ortogràfiques, hi caurà perquè voldrà. Ja no hi haurà, en aquest punt, excuses vàlides.

Encara té el diccionari una altra considerable utilitat. I és la de resoldre moltes qüestions, no ja purament ortogràfiques, sinó lèxiques. Sovint, hom es pregunta: «Tal paraula, és catalana?» Acudint al diccionari hom podrà aclarir el dubte, o comprovar si la paraula dubtosa hi figura o no.

En l'ordre científic i alhora pràctic, el *Diccionari ortogràfic* de Pompeu Fabra és el servei més gros prestat a la llengua catalana d'ençà de son gloriós renaixement literari.

Publicat, amb el títol «L'ortografia catalana. El Diccionari ortogràfic de l'Institut», a *La Veu de Catalunya*, any XVIII, núm. 6712 (17 gener 1918, vespre), p. 3. Signat com a A. Rovira i Virgili.

12. *Diccionari ortogràfic* redactado bajo la dirección de Pompeyo Fabra (1918)

Las Normas ortográficas del Institut d'Estudis Catalans, publicadas el año 1913, dieron un criterio científico a la ortografía catalana. Pero, por su misma naturaleza, solo podían utilizarlas directamente los competentes en materias filológicas. La inmensa mayoría del público catalán no estaba en situación de aplicar unas Normas cuya generalidad y cuyo lenguaje tecnificado no se hallaba al alcance de sus conocimientos.

Por esto creemos que fue un error el haberse publicado las Normas sin publicar al mismo tiempo un diccionario ortográfico. Haciendo simultánea la publicación de las Normas y el diccionario, habríase evitado, además, el hecho de que el sistema ortográfico reciente modifique o anule algunas de las Normas de 1913. Estos cambios desconciertan y contrarían a mucha gente, aumentando la confusión y las dificultades del período de transición entre la vieja anarquía ortográfica y la fijación racional de la nueva ortografía. Algunas de las Normas no habrán vivido más de unos años. ¿No hubiera sido mucho mejor que no hubieran llegado a nacer? No creemos recomendable que en cuestiones ortográficas se cambien y reformen los sistemas a la manera como los ministros de Instrucción Pública de España, por ejemplo, modifican los planes de enseñanza.

Claro está que no achacamos al eminente gramático don Pompeyo Fabra la culpa de lo ocurrido en este punto. Sabemos muy bien que las Normas de 1913 fueron el resultado de una transacción entre criterios diversos. En el diccionario las razones científicas y la opinión de los competentes se han impuesto, cosa que no sucedió siempre al confeccionarse las Normas.

Pero esto, al fin y al cabo, es de importancia secundaria. Lo esencial es que hoy hemos llegado a la fijación ortográfica de la lengua catalana. Pompeyo Fabra ha prestado a Cataluña un gran servicio, así en el aspecto científico como en el aspecto patriótico.

La obra de Fabra es completa. Contiene una exposición del sistema ortográfico del Institut, que viene a substituir a las Normas anteriores. Y una amplísima catalogación del léxico catalán, donde está escrito cada vocablo con su ortografía propia. Primero, el sistema científico; y enseguida la aplicación del sistema. Además, muchos casos particulares, que ni las reglas ni los sistemas resuelven, han sido resueltos en el diccionario después de un detenido estudio. Sin atentar contra la fijeza del sistema, cabe rectificar posteriormente algunos de los casos particulares y de simple aplicación.

El sistema ortográfico del Institut es, científicamente, sólido y satisfactorio. Gracias a él, la lengua catalana posee una ortografía racional, lógica, práctica y, al mismo tiempo, informada por el buen gusto. Idiomas oficiales hay que, en este aspecto, quedan por debajo del catalán.

El *Diccionari ortogràfic* es una guía segura para los que quieran escribir el catalán con ortografía correcta. En estos primeros tiempos de aplicación del nuevo sistema, deberá ser consultado a cada paso. Uno de sus mayores méritos es el haber dado una elegante y bella forma catalana a los vocablos cultos y a la moderna terminología científica y técnica.

Publicat, amb el títol «*Diccionari ortogràfic*, redactado bajo la dirección de Pompeyo Fabra» [dins la secció «Los libros»], a *La Publicidad*, any XLI, núm. 13954 (6 febrer 1918), p. 3. Signat com a A. R. y V.

13. *Gramática catalana*, por Pompeyo Fabra (1918)

A los pocos días de haber aparecido el *Diccionari ortogràfic*, ha se publicado la *Gramàtica catalana*, de Pompeyo Fabra. Ambas obras se completan mutuamente.

Los problemas ortográficos de una lengua no son los únicos, ni los más importantes, de su gramática. La prosodia, la sintaxis, la morfología tienen aun una importancia mayor. Nuestro agudo compañero *Myself* criticaba días atrás la tendencia ortografista de muchos señores vulgares, que tienen por correcto y aun por admirable un escrito, cuando no hay en él faltas de ortografía. La ortografía correcta, cuando no va acompañada de la sintaxis, no tiene un mérito mucho mayor que el de la vistosa caligrafía.

La *Gramàtica catalana* de Fabra expone las nociones elementales de la gramática del catalán con una precisión admirable. Su *Gramática de la lengua catalana*, escrita en castellano y para los castellanos, y publicada en 1912, es más bien un libro destinado a los que poseen ya una preparación científica. No pasa así con la gramática recientemente publicada, que es asequible a todos los que posean un mínimo de previos conocimientos gramaticales.

Pompeyo Fabra ha sido el reformador y el depurador gramatical de nuestra lengua. Su labor clarividente ha contribuido en gran manera a devolver al catalán literario su carácter propio, su belleza y su aptitud para servir de instrumento a todos los géneros literarios y a todas las disciplinas científicas.

Publicat, amb el títol «*Gramática catalana*, por Pompeyo Fabra» [dins la secció «Los libros»], a *La Publicidad*, any XLI, núm. 13954 (6 febrer 1918), p. 3. Signat com a A. R. y V.

14. Un llibre de text. *Gramàtica catalana* (curs mitjà), per Pompeu Fabra (1918)

El nostre il·lustre gramàtic nacional, que tan excel·lent mestratge exerceix en l'acció fixadora i depuradora del català literari dels nostres dies, ha dut aqueix mestratge a l'escola sota els auspicis de l'Associació de l'Ensenyança Catalana.

El curs mitjà de gramàtica catalana, per a ús de les escoles, que l'Editorial Pedagògica de la dita Associació ha publicat, ve a donar satisfacció a una necessitat des de fa molts d'anys sentida dins l'ensenyament català.

Per ésser més urgent la necessitat de la *Gramàtica* del curs mitjà, ha estat aquesta la primera que ha publicat l'editorial. No tardaran gaire a ésser publicats el curs elemental i el superior, completant-se així el cicle de l'ensenyament gramatical primari.

L'estructura i el cicle de la gramàtica escolar de Fabra responen als últims progressos de la ciència gramatical, de manera que representen un avenç molt notable respecte als textos que són usats generalment en les escoles on hom dona l'ensenyament en castellà. D'altra banda, el contingut de la gramàtica de Fabra està d'acord amb els més recents estudis de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i respon a les disposicions normatives de la dita sàvia corporació.

Dedicat especialment Pompeu Fabra als alts estudis gramaticals i treballs d'investigació filològica, li ha calgut fer un esforç considerable per donar a la *Gramàtica* del curs mitjà el caràcter planer que exigeix un text per a infants. Sense abandonar la nomenclatura tècnica de la ciència gramatical i el mode d'expressió rigorosament científic, l'autor ha procurat posar les explicacions, definicions i regles del llibre a l'abast de les intel·ligències infantils.

Per la publicació de la *Gramàtica catalana* del curs mitjà, mereixen Pompeu Fabra i l'Editorial Pedagògica l'aplaudiment i felicitació de tots els catalans que es preocupen de l'ensenyament i el perfeccionament de la nostra llengua nacional, ànima viva de la pàtria.

El volum, que es compon d'un centenar de planes, està imprès elegantment i pulcrament a l'obra d'obra tipogràfic de la Casa de la Caritat de Barcelona.

Publicat, amb el títol «Un llibre de text. *Gramàtica catalana* (curs mitjà), per Pompeu Fabra», a *La Veu de Catalunya*, any XXIX, núm. 7110 (12 gener 1919, matí), p. 5. Signat com a A. R. i V.

15. *Gramàtica francesa*, de Pompeu Fabra (1919)

Sota el presentat modest d'un volum de l'Enciclopèdia Catalana, Pompeu Fabra ens acaba de donar, amb sa *Gramàtica francesa*, una nova obra mestra. La darrera obra de Fabra té, científicament, un valor tan gran com la seva *Gramàtica de la llengua catalana*, escrita perquè els castellans puguin aprendre perfectament el català, però que en realitat serveix per ensenyar català als escriptors catalans.

Verament, la *Gramàtica francesa* de Fabra no sols ensenya als catalans la llengua francesa, sinó que contribueix considerablement a ensenyar-los la llengua catalana. Tota bona gramàtica d'una llengua estrangera serveix per perfeccionar la coneixença de la llengua pròpia. I, en el cas d'una gramàtica francesa en català, la utilitat encara és major, puix el nostre idioma hi és comparat amb l'idioma príncep de la cultura universal.

Des del punt de mira nacional català, l'obra de Fabra, plena ja per si d'excel·lències científiques i didàctiques, representa un nou graó de l'escala que puja victoriosament la cultura nostrada. Fins avui, els catalans havien d'estudiar la llengua francesa en textos castellans. Això era una humiliació, i demés una absurditat. El que un català estudiés francès en castellà constituïa una de tantes coses antinaturals i il·lògiques que són filles de la baixesa de la desnacionalització.

Des d'ara els catalans poden estudiar el francès en un text escrit en llengua catalana. És un guany nacional. I també un guany científic i pràctic. El francès té molts més punts de contacte amb el català que amb el castellà; i aquests punts de contacte ajuden un català a aprendre més aviat i millor la llengua francesa.

Publicat, amb el títol «*Gramàtica francesa*, d'En Pompeu Fabra» [dins la secció «Els llibres»], a *La Revista*, any v, núm. 99 (1 novembre 1919), pp. 331-332. Signat com a A. R. i V. També publicat, amb el títol «*Gramàtica francesa de Pompeu Fabra*», a *Foment* (Reus), any XIV, núm. 202 (12 de novembre 1919), p.2.

16. Els estudis gramaticals. De Pers i Ramona a Pompeu Fabra (1919)

Amb pocs dies de diferència havem llegit la nova *Gramàtica francesa* de Pompeu Fabra, i havem rellegit la vella *Gramàtica catalana-castellana* de Magí Pers i Ramona. Ben a prop de tres quarts de segle han passat entre la publicació de les dues obres gramaticals, escrites totes dues en la llengua catalana i encaminades a l'ensenyament d'un altre idioma. I la lectura de la darrera obra de Fabra, després de la lectura de la primera obra de Pers, ens ha suggerit una sèrie de consideracions interessants i ens ha fet veure el gran avenç que a Catalunya han realitzat, en setanta anys, la ciència filològica i la coneixença del propi idioma. Aquesta distància notabilíssima, enorme, que hi ha de Pers a Fabra, és la mateixa distància que hi ha entre la literatura i la cultura catalana de mitjan segle XIX i la dels primers decennis del segle XX.

I a fe que l'obra de Pers i Ramona representà, en son temps, un apreciable pas cap endavant. La *Gramàtica catalana-castellana*, estampada l'any 1847 a la impremta d'Antón Berdeguer (deixem el nom i el cognom tal com estan escrits a la portada), és la primera gramàtica castellana escrita en català; el primer llibre català destinat a l'ensenyament de la llengua castellana. I, tot contenint nombrosos errors i moltes solucions inacceptables dels problemes de l'idioma català (errors i solucions que, en part, procedeixen d'autors anteriors), la gramàtica de Pers tingué, en publicar-se, considerable utilitat, i ofereix encara avui un fort interès, no solament històric, sinó actual.

Davant la gramàtica de Pers havem comprovat que, durant la segona meitat de la passada centúria, en ple renaixement català, la ciència filològica i la coneixença del propi idioma no avançaren gairebé gens. I en alguns punts retrocediren. En aqueix llibre del 1847 hi trobem observacions justíssimes i formes gràfiques encertades que, més tard, durant el període dels Jocs Florals, caigueren en desús.

Evidentment, Pers i Ramona, no era un gran aciençat. La seva joventut no fou consagrada als estudis, sinó a l'art de la sastreria. Anà a l'illa de Cuba a fer fortuna, i reeixí en son propòsit. De Cuba estant, amb un sentiment català provincialista, en el qual es mesclaven, com a saba d'arbres diferents, el catalanisme i l'espanyolisme, Pers llançava els gemecs de l'enyorança en escabellats versos catalans:

Espanya, Espanya, terra de ventura,
dolça *regis* d'amor i benança!
contemplar vull la llum de ton sol pur
i reviure en mon pit dolça esperança.

De tornada a la Península (1842), Pers, *americano* ric, s'establí a Barcelona. I, un poc mecenes, volgué protegir les lletres catalanes amb els seus diners cubans. Feu estampar «Lo temple de la glòria», de Puig i Blanch (el nom del qual avui gairebé tothom escriu, equivocadament, Puigblanch) i el poema de Rubió i Ors «*Roudor de Llobregat*». Però no li va semblar prou aquesta contribució editorial a la renascuda literatura catalana. Home intel·ligent i de múltiples activitats, bé que de mitjana cultura, es posà ell mateix a escriure obres. Ultra la *Gramàtica catalana-castellana*, va escriure una *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*, estampada l'any 1850, augmentada l'any 1857, i avui ja completament envellida, força més que la seva gramàtica.

En aquesta trobem foragitades certes formes lletges i inacceptables. L'autor no posa *sapigué*, *sapiguérem*, *sapigut*, *sàpigues*, ni d'altres formes d'aquest estil que després infestaren els escrits catalans i que, mala herba, no han pogut encara ésser desarrelades. Ell posa, amb correcció i bon gust, *sabé*, *sabérem*, *sabut*, *sabés*, etc. Rebutja decididament el participi del passat del verb ésser, *sigut*, dient, en una nota que pot fer seva Pompeu Fabra, tret de la defectuosa grafia d'alguns mots i del terrible *pues* castellà, «En català el participi *estat* és comú als dos verbs *ser* i *estar*, pues entre la gent culta el participi *sigut* no està en ús». Això escrivia fa més de setanta anys Pers i Ramona; i encara avui el disgraciós *sigut* surt a cada punt, en els llibres i els periòdics catalans: no fa pas molt de temps que un il·lustre literat català, en amical conversa amb nosaltres, sostenia que l'ús del participi *sigut* és imprescindible i que no vol dir el mateix *jo he sigut* que *jo he estat*.

Pers i Ramona accepta indistintament, «promíscuament», com ell diu amb mot expressiu, els articles *el* i *lo*, *els* i *los*. En aquest punt, com en tantes altres, té més raó que els qui després, durant un llarg període, imposaren els articles *lo*, *los*.

Entre el parer de Capmany, que en ses *Memorias históricas* diu que antigament eren usades les dues formes de l'article, i el parer de Ballot, que creu que la forma *el*, *els* no era sinó una contracció de la conjunció *e* (*i*) i *lo*, *los* (*e lo*, *e los*), tria Pers, clarivident, el parer del primer.

Així mateix adopta Pers la doble *l·l*, usada als primers anys dels Jocs Florals i bandejada després per elements que han pretès ésser tradicionalistes en la qüestió del llenguatge. I això que la doble *l·l* és verament tradicional (i viva encara) en l'idioma català, cosa que no succeeix amb la *y* grega, que l'estranya tossuderia d'alguns vol mantenir.

* * *

Ha calgut la vasta i perseverant obra de Pompeu Fabra perquè la gramàtica del català fes [...] camí cap endavant. El llenguatge català i la literatura catalana han tingut la vera i extraordinària fortuna de comptar amb un filòleg com Pompeu Fabra. Ell ha fet progressar el nostre llenguatge literari deu vegades més del que havia progressat en els primers cinquanta anys de la renaixença patriòtica. I ens ha donat gramàtiques (catalana, castellana, francesa) que estan científicament a l'alçada de les millors obres estrangeres similars. Tots els membres plegats de l'Acadèmia de la Llengua castellana no han sabut dotar el castellà d'obres de la vàlua de Fabra. La lectura i l'estudi de la seva recent *Gramàtica francesa* constitueixen una delícia i un guany segur per a tots aquells qui tenen el sentit estètic del llenguatge i sobretot per als catalans que, tot aprenent la llengua francesa i perfeccionant-se en son domini, vulguin conèixer millor i escriure més pròpiament.

Publicat, amb el títol «Els estudis gramaticals de Pers i Ramona a Pompeu Fabra» a *La Publicidad* (edició vespre), 2a època, any I, núm. 20 (17 novembre 1919), p. 1.

17. El gramàtic idealista (1924)

Era un temps —aviat farà vint anys — que unes veus s'alçaven a Barcelona cridant Pompeu Fabra, que aleshores era a Bilbao com a professor de matemàtiques a l'Escola Industrial de la gran ciutat basca. «Necessitem en Fabra a Barcelona», deien les veus. Calia que el primer gramàtic de la nostra Renaixença vingués a la capital de Catalunya, per tal de posar-se de ple a la feina del redreçament gramatical de la llengua catalana.

Poc temps després, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans oferia l'ocasió per fer venir ací Fabra. Ell no volia altra cosa. És un home que sent per la gramàtica —no per la gramàtica en general, sinó per la gramàtica catalana— una passió alhora reposada i ardent, com una flama en la calma de l'aire. El sentiment ètnic ha pres en l'ànima de Fabra la forma de vocació gramatical. Tot estant basada en solidíssims fonaments científics, la gramàtica del nostre amic és una activa manifestació d'amor. Qui toca la gramàtica de Fabra no toca solament uns llibres, unes lliçons, unes converses; toca la substància viva que, en els fills de la nostra terra, constitueix la catalanitat.

L'home d'ideal té el poder de transmutar en substància idealista totes les coses que cauen sota la jurisdicció de la seva ànima o de les seves mans. L'esperit, en les hores denses de la història dels pobles, és pertot arreu. Envaeix i il·lumina, amb la seva claror de meravella, les ciències abstractes i les disciplines eixutes, les feines modestes i els oficis vulgars.

No arribem a comprendre com hi ha catalans que no senten per Pompeu Fabra un cordialíssim agraïment. Aquells mateixos que en tal o tal qüestió no estan d'acord amb les normes o el parer de Fabra han de reconèixer la vàlua de la seva obra depuradora. Hi ha molta gent que només veu en la feina gramatical de Pompeu Fabra l'elaboració d'una ortografia, oblidant que molt més important que la fixació ortogràfica —cosa, al capdavant, convencional i secundària— és el restabliment de la sintaxi, la qual estava molt més malmesa i desfigurada que el lèxic. La bella parla nostra, enlletgida per tots

els vicis del decaïment, deformada per tota mena de geys propis i exòtics, ha trobat en l'amorosa labor de Fabra un gran ajut per recobrar les seves qualitats nadiues.

Els gramàtics no poden fer, ells tots sols, el miracle de la reconstrucció d'un idioma. Un gros nombre de problemes lingüístics estan fora del clos gramatical. Però si els gramàtics no poden fer-ho tot en aquest aspecte, llur aportació d'homes aciençats és indispensable. Tots els nostres escriptors, i tots els catalans, han d'estar contents de poder comptar amb el guiatge d'un gramàtic com Pompeu Fabra, que ens estalvia en cada paràgraf aquells horribles *quins* i *quines* d'anys enrere, i els *que* en lloc dels *quals*, i el lleig *sigut* en lloc de *l'estat*, i els mots bàrbars o inelegants, i l'ús fantàstic de certs mots arcaics, i que encara, de més a més de tot això, ens allarga la seva mà amiga mentre ens mira amb aquells ulls brillants, que no són precisament uns ulls de pur gramàtic.

Publicat, amb el títol «El gramàtic idealista», a *La Publicitat*, any XLVI, núm. 15825 (17 setembre 1924), p. 1. També publicat, amb el títol «Pompeu Fabra», a «Siluetes de catalans», *Revista de Catalunya*, vol. x, any vi, núm. 54 (març-abril 1929), pp. 147-148. I també publicat a Associació de la Premsa de Badalona, *Homenatge a Pompeu Fabra. Dia 28 de gener de 1934*, Badalona, p. [12]. Reproduït posteriorment a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, pròleg de Domènec Guansé, Barcelona, Barcino, 1969, vol. II, pp. 35-37. I a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, 2a edició, ampliada i en un sol volum, a cura de Montserrat Corretger, Barcelona, Proa, 1999, pp. 131-132 [però s'hi diu, per error, que l'article és del 17 de novembre]. Hem transcrit el text de 1929, el de la *Revista de Catalunya*, que presenta modificacions de detall en relació amb l'article aparegut a *La Publicitat* el 1924.

18. Mestre Fabra està content (1925)

Sovint tenim amicals converses breus amb Pompeu Fabra. Ara fa poc hem parlat amb ell del nostre problema lingüístic. I hem trobat que Mestre Fabra està content. Content, però no pas satisfet. Ja ens explicarem. Fa algun temps que està content com a filòleg. Cada dia té més raó per estar-ho. Ell constata, amb una joia que li espurneja en els ulls i que li fa més clar el seu habitual mig riure intel·ligentíssim, que les noves promocions d'escriptors i poetes catalans, amb alguna excepció, tenen una coneixença gramatical i un sentit del llenguatge ben superior al que tenien, per regla general, les generacions anteriors.

La llarga tasca de Pompeu Fabra, que ha omplert gairebé la seva vida, té avui la màxima recompensa per a una obra docent: l'eficàcia. El Mestre veu com les seves lliçons són cada dia més aprofitades, per a honra i glòria i guany de la llengua catalana. Durant els primers decennis del seu apostolat —ell ha sabut fer un apostolat de l'ensenyament de la gramàtica catalana— el rendiment pràctic no fou gaire gros. D'una banda, va alçar-se contra l'obra redreçadora de Pompeu Fabra una violenta ventada oposicionista, una ofensiva combinada de la rutina, l'amor propi, la ignorància i la mala jeia. Quinze anys enrere hi havia la impressió que encara passaríem molts d'anys en un període de transició, durant el qual les orientacions i les normes de Pompeu Fabra s'anirien imposant a través dels obstacles i amb inevitable lentitud. Per sort, en els últims anys l'avenç de l'obra gramatical de Fabra ha estat tan gran que avui apareix ja com a definitivament victoriós. El front de l'oposició antinormista ha quedat romput per diversos cantons, i el llenguatge català recatalanitzat ja no troba davant d'ell altra cosa sinó les romanalles disperses d'un exèrcit vençut.

Aquest triomf, més ràpid del que es creia, ha estat venturós per a la llengua catalana. Els períodes de discòrdies gramaticals i ortogràfiques, que molts altres idiomes han conegut, deturen o almenys fan més lent l'avenç de la cultura i de la literatura. En els nostres dies, la fixació de l'instrument

lingüístic és una condició indispensable per a la bona florida cultural i literària. Fora del clos d'aquesta fixació poden produir-se les valors personals i isolades, però no pas l'acció coordinada i col·lectiva d'una cultura moderna. Les batalles dels de les *as* i els de les *es*, els pugilats entre els partidaris de la *y* llarga i els de la *i* curta, consumeixen una part de les energies literàries dels escriptors i empetiteixen llur camp visual. Aquests períodes interins són difícilment evitables, sobretot quan es tracta d'un llenguatge ressuscitat després d'un enfonsament multiseular. Però l'interès superior d'una cultura renaixent és de superar tan aviat com sigui possible la interinitat incòmoda de deixar resoltes successivament, ja que no pot ésser simultàniament, totes aquelles qüestions lingüístiques i gramaticals directament relacionades amb l'instrument d'expressió.

Pel camí que anàvem quinze o vint anys enrere, el període de transició hauria arribat ben bé a mitjan segle *xx*. Ara, amb l'augment de velocitat en la difusió de les coneixences lingüístiques, hem iniciat ja el període de plenitud. Tenim l'idioma format, l'idioma català d'ara, el nostre, que en mans dels bons escriptors és net i bell, apte i flexible per dir la paraula de la ciència, i la de l'art, i la del sentiment.

Té raó, doncs, d'estar content Mestre Fabra. La seva joia no és egoista, no és interessada. En la seva victòria hi ha, per damunt de l'èxit personal, la reconquesta de la llengua catalana, que ha trobat en la ciència gramatical i en el sentit estètic de Pompeu Fabra un poderós impuls per arribar, més segurament i més de pressa, a la perfecció de l'instrument lingüístic que avui tenen en llurs mans els poetes i els periodistes. Tenint aquests, a més del bon instrument d'expressió, una rica saba de sentiments i idees, han de venir per a la nostra literatura les magnes collites remuneradores.

Mestre Fabra està content, i hem explicar per què. Però no està satisfet, encara. I això ho explicarem un altre dia, aviadet.

Publicat, amb el títol «Mestre Fabra està content» [dins la secció «Els llibres»], a *La Publicitat*, any *XLVII*, núm. 16054 (2 setembre 1925), p. 1.

19. Pompeu Fabra (1928)

Hi va haver, temps enrere, alguns enemics de l'ortografia de l'Institut que feien argument de la doble professió d'enginyer i de gramàtic del nostre Pompeu Fabra. Pretenien que ell aplicava als problemes lingüístics un criteri matemàtic. El presentaven com un filòleg de laboratori, allunyat de la viva veu del poble i desproveït de la sensibilitat estètica que és necessària per tractar dels fenòmens i dels problemes del llenguatge.

Aquesta manera de veure Pompeu Fabra és essencialment equivocada. Per fer aquests retrets, cal no conèixer ni l'home ni l'obra; o bé cal tenir enterbolida la visió per la malvolença. La veritat és que en la persona de Pompeu Fabra es combinen admirablement el sentit estructural de l'enginyer, la precisió del matemàtic i el criteri de l'home de bon gust. I encara hem d'afegir a aquestes qualitats el coratge reformista i progressiu de la seva ànima liberal. No és cap arbitrarietat ni cap exageració el dir que l'esquerrisme ideològic de Fabra ha tingut una saludable influència sobre la seva obra de filòleg. Podem dir, sense fer capriciosos jocs de paraules, que Fabra representa a Catalunya l'esquerra filològica. I el seu esquerrisme és dels que aprofiten, respecten i estimen el llegat de la tradició autèntica i profunda, que en la llengua es manifesta amb més força que enlloc.

Per l'esperit de continuïtat, per l'elevació cordial, per l'encert i la clari-vidència i per la precisió científica, l'obra del nostre gramàtic és ben mereixedora de l'homenatge que la nostra intel·lectualitat li tributarà. La vida de Pompeu Fabra és noble com la seva figura, com el seu estil. En la prosa de Fabra hi ha una imatge de la seva ànima. És una prosa clara, exacta, sòbria, amb un brill metàl·lic humanitzat per l'elegància.

En una altra ocasió vam dir que Pompeu Fabra és el gramàtic idealista, i avui hem d'insistir en aquesta observació. No solament Fabra no té la fredor d'un matemàtic abstracte, sinó que el seu foc intern li espurneja en els ulls. Qui vulgui conèixer verament Pompeu Fabra, que guaiti els seus ulls brillants,

lluminosos. La sobrietat del seu gest i de la seva paraula és el producte d'una disciplina ensems espiritual i física.

Pompeu Fabra és el filòleg que té una part més important en la plasmació del català literari dels nostres dies. Sense ell, la feina de reconstrucció i de depuració lingüística hauria estat molt més difícil i molt més llarga. I els treballs dels nostres escriptors que el volum d'homenatge contindrà seran una prova vivent de la gran labor d'aquest admirable home de seixanta anys, enginyer i nedador, gramàtic i tennista, ciutadà digne i amic excel·lent.

Publicat, amb el títol «Pompeu Fabra», a *La Nau*, any II, núm. 335 (29 octubre 1928), p. 1. Reproduït posteriorment, sense títol, a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, pròleg de Domènec Guansé, Barcelona, Barcino, 1969, vol. II, pp. 38-39. I a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, 2a edició, ampliada i en un sol volum, a cura de Montserrat Corretger, Barcelona, Proa, 1999, pp. 133-134. En tots dos llocs s'hi diu, equivocadament, que es va publicar a *La Publicitat*.

20. Literatura i gramàtica (1929)

Ara que la noble figura de Pompeu Fabra rep l'homenatge del nostre poble, i sobretot el dels nostres escriptors, ens sembla avinent de fixar bé el caràcter del seu gloriós mestratge lingüístic a Catalunya. Nosaltres creiem que Fabra és el mestre gramatical dels escriptors catalans d'ara. I la seva reforma lingüística ha tingut una tan extensa acceptació i una tan profunda influència, que la unificació gramatical del llenguatge català no pot tenir avui altra base sinó els principis i les normes del nostre primer gramàtic. Fins aquells que estiguin més o menys disconformes amb l'obra fabriana han de reconèixer que aquesta s'ha imposat i que la petita minoria dissident representa, en aquestes condicions, no pas un element de debat, sinó un trist destorb.

Hi ha un perill, però, dins el camp mateix dels partidaris de l'obra gramatical de Pompeu Fabra. Aquest perill el representen els qui s'han imaginat que el mestratge de Fabra és, no solament gramatical, ans també literari i estilístic. No: aquests escriptors són més fabristes que Fabra. Ell mateix ha dit ben clarament que les qüestions verament literàries i l'ús de les fórmules lingüístiques d'opció és cosa dels escriptors, no pas del gramàtic. I amb una discreció i una elegància exemplars ha deixat moltes de les qüestions plantejades al judici i al gust dels escriptors catalans. Temps enrere ja remarcàrem que seria un perill per al millorament literari de la llengua catalana l'abdicació dels drets de l'escriptor en mans del gramàtic. Comprenent aquest perill, Fabra ha declarat repetides vegades: «Això no és cosa meua, sinó dels escriptors. L'ur preferència ha de determinar l'ús de tals o tals altres formes lingüístiques o literàries.» Recordem, per exemple, la qüestió dels relatius *qui* i *que*, a propòsit de la qual escrivírem nosaltres algunes consideracions sobre les quals ens sembla útil d'insistir.

Cal que els escriptors prenguin, en la fixació del modern llenguatge català, una part molt activa. Tot atenint-se a les prescripcions i als parers dels bons gramàtics, els escriptors han de posar el sentit de la llengua, el sentit estètic, l'amor a la claredat i la precisió intel·lectual al servei de l'idioma.

Als filòlegs només els pertoca de resoldre determinats ordres de problemes que planteja el redreçament d'una parla. Al costat de la correcció gramatical ha de posar-s'hi la sensibilitat literària. I un filòleg, com a tal, no està obligat a tenir en compte aquesta sensibilitat pròpia de l'escriptor. Hi ha també un cert nombre de qüestions lingüístiques que, fins després de passar per l'alambí del gramàtic, han d'ésser revisades per l'escriptor. Solucions gramaticals correctes poden ésser literàriament defectuoses. Un escriptor veu més de prop que un gramàtic certes dificultats de l'expressió lingüística.

Tanmateix, la Renaixença dels idiomes deixa un marge considerable d'arbitrarietat als literats i als filòlegs. Quan un idioma ha sofert un procés de descomposició, l'esforç restaurador es troba amb el fet que manquen alguns trossos de mur en l'edifici gramatical i en general filològic. Aleshores cal introduir una part d'artificialitat en el llenguatge. Alguna cosa d'això ha succeït en la resurrecció literària del català. El fenomen ha estat més accentuat en altres llengües que havien arribat a un grau molt més fort de descomposició, com l'idioma txec i l'irlandès.

Hem dit i repetim ara que hem tingut la sort, a Catalunya, de comptar, en aquest període, amb un gramàtic com Pompeu Fabra. Però allò que cal no és una submissió completa dels escriptors a l'autoritat conformada dels filòlegs, sinó una col·laboració dels uns amb els altres, cadascú en el propi camp, per fer més bella, més clara, més pura, més àgil i més expressiva la llengua que parlem.

Publicat, amb el títol «Literatura i gramàtica», a *La Nau*, any III, núm. 443 [sic] (10 abril 1929), p. 1. Signat com a A. Rovira i Virgili. Reelaboració parcial de l'article publicat anteriorment amb el títol «L'idioma i els escriptors» a *La Publicitat*, any XLVI, núm. 15810 (30 d'agost de 1924), p. 1. Editem la versió de 1929 perquè la de 1924 hauria requerit comentaris complementaris, ja que conté referències conjunturals a un debat periodístic del moment al voltant de la relació entre la norma gramatical i la llibertat estilística dels escriptors.

21. L'obra de Fabra.

El diccionari amb ànima (1933)

«Una llengua no és un diccionari, és una ànima», ha dit T. Davis. Però dins alguns diccionaris hi ha una ànima viva. Per entremig de les planes del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, batega i resplendeix l'ànima de Catalunya. Aquest llibre recent és molt més que un catàleg de mots: és la realitat d'una llengua refeta i depurada, apta i àgil, que ha tornat a establir la seva sobirania en la terra pròpia. Més encara que una obra de filologia, l'última obra de Fabra és una obra política en el millor sentit d'aquesta paraula. «El llenguatge», ha escrit Charles Maurras, «és també un departament de la política.»

Qui no s'adona del caràcter espiritual de la llarga labor fecunda que ha realitzat Pompeu Fabra de quaranta anys ençà? Fabra ha estat el gramàtic màxim de la nostra renaixença lingüística. I el llenguatge català modern seria encara en molta part com un diamant en brut sense la metòdica i tenacíssima feina fabriana en el camp filològic. La Renaixença catalana, com ha remarcat Gabriel Alomar, és un «meravellós alçament d'un idioma que s'incorpora des de la categoria de llenguatge rural o plebeu a la llengua literària, i des de la llengua literària aspira a la llengua de cultura, llengua irradiant i difusiva». Gràcies a Pompeu Fabra, el llenguatge català ha pogut atènyer amb tota plenitud la categoria d'instrument de cultura, que és una categoria espiritual, superior a la de l'oficialitat. Oficial era el català a Catalunya en els segles xvi i xvii i, a desgrat d'això, era una llengua corrupta i espiritualment morta. «A tot cos, quan perd l'esperit, li sobrevé la descomposició.» Aquestes paraules de Torres i Bages són tan certes aplicades als pobles com a les llengües.

En els nostres temps, una llengua no és certament i plenament llengua de cultura si no està unificada i fixada d'una manera gramatical. La unificació i la fixació d'un idioma és la condició prèvia per al seu ascens a la suprema categoria dins els valors de l'esperit.

Prat de la Riba fou dels que s'adonaren de la necessitat d'unificar i fixar el nostre idioma, i fa vint anys que declarava: «Ha d'acabar aquesta semianarquia de la llengua catalana en què cada escriptor té una llengua, una gramàtica, una ortografia pròpies.» Més que ningú, Pompeu Fabra, pacient, insistent, incansable, ha posat fi a la semianarquia filològica, i amb els elements subministrats pel llenguatge i passats pel sedàs de la seva ciència i del seu bon gust ha pogut donar-nos ara una espècie de codi del modern català.

* * *

No s'ha limitat Pompeu Fabra a l'obra d'estudi i de ciència. Ell és un català nacional complet. La seva vida ha estat, especialment en els últims vint-i-cinc anys, un apostolat autèntic. La seva vocació gramatical ha estat animada i intensificada pels seus sentiments patriòtics.

Nosaltres hem qualificat Pompeu Fabra de “gramàtic idealista”. El sentiment catalanesc —hem dit en un altre lloc— ha pres en l'ànima de Fabra la forma de vocació gramatical. Tot estant basada en solidíssims fonaments científics, la gramàtica del nostre amic és una activa manifestació d'amor. Qui toca la gramàtica de Fabra no toca solament uns llibres, unes lliçons, unes converses; toca la substància viva que, en els fills de la nostra terra, constitueix la catalanitat. L'home que sent un ideal té el poder de transmutar en substància idealista totes les coses que cauen sota la jurisdicció de la seva ànima o de les seves mans. L'esperit, en les hores denses de la història dels pobles, és per tot arreu. Envaeix i il·lumina, amb la seva claror de meravella, les ciències abstractes i les disciplines eixutes, les feines modestes i els oficis vulgars...

Qui serà prou orb per no veure la llum d'idealisme que hi ha en tots els estudis i en tots els llibres filològics de Pompeu Fabra? Qui serà prou incomprensiu per no trobar en aquests estudis i en aquests llibres alguna cosa més que filologia? Aquells ulls brillants de Mestre Fabra no són pas els ulls d'un pur gramàtic. Són els ulls d'un home ideal. L'ideal de Pompeu Fabra és noble com la seva figura, com el seu estil. I la prosa de Pompeu Fabra és una imatge de la seva ànima: és una prosa concisa, exacta, clara, sobria, amb una lluisor metàl·lica endolcida per l'elegància.

* * *

Tots sabem que Pompeu Fabra és, davant les qüestions polítiques i socials, un home d'esquerra. I no és cap arbitrarietat ni cap exageració el dir, com ja hem dit alguna vegada, que l'esquerrisme ideològic de Fabra ha tingut una saludable influència damunt la seva obra de filòleg. Ell representa a Catalunya l'esquerrisme filològic, avui triomfant ací com l'esquerrisme polític.

Però el seu esquerrisme no és extremisme. Fabra és un esperit revolucionari que respecta els valors tradicionals i que sap situar-se en un punt d'equilibri. És radical, però no és extremat. És idealista, però dona també al realisme la part que té en les coses de la ciència i en totes les coses dels homes. Fleumàtic per fora, és apassionat per dins. La seva passió és alhora reposada i ardent, com una flama quieta en la calma de l'altre.

Així vèiem nosaltres aquest gran amador, redreçador i ennoblidor de la llengua nostra, l'obra del qual culmina en aquest excel·lent diccionari amb ànima.

Publicat, amb el títol «L'obra de Fabra. El diccionari amb ànima», a *L'Opinió*, 6 gener 1933, p. 1. Signat A. Rovira i Virgili.

22. [El diccionari de Pompeu Fabra] (1933)

Pompeu Fabra és el filòleg que té una part més important en la plasmació del català literari dels nostres dies. Sense Fabra, la feina de reconstrucció i de depuració lingüística hauria estat molt més difícil i molt més llarga. En la persona de Fabra es combinen admirablement el sentit estructural de l'enginyer, la precisió del matemàtic i el criteri de l'home de bon gust. Davant el seu *Diccionari general de la llengua catalana*, hem de retre novament homenatge a Pompeu Fabra, patriota i gramàtic, un dels constructors de la nova Catalunya.

Opinió autògrafa, sense títol, d'Antoni Rovira i Virgili publicada dins [Domènec Guansé, ed.], *Diccionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra. Opinions autògrafes*, Barcelona, Llibreria Catalònia, [1933], p. [33].

23. La victòria de Fabra (1945)

Aquesta llarga, noble, serena vida de Pompeu Fabra, que ara ateny els 77 anys, és el més clar exemple de victoriosa lluita espiritual en la Catalunya dels nostres dies. Les joves generacions catalanes coneixen el Fabra triomfant; els de la meua generació hem conegut el Fabra militant. La seva victòria ha estat el coronament de combats fortíssims.

Fabra, en la seva joventut, va haver de lluitar contra l'espessa coalició de la rutina i la incompetència. Era el temps dels filòlegs extravagants: hi havia els maniàtics i els esguerrats, els seguidors de la tradició i els innovadors fantàstics, els que feien del català una llengua semítica i els que el feien una llengua pre-romana, els clergues rústics i els savis d'Ateneu. Contra tots va haver de lluitar el nostre amic, de Bilbao estant i després a Barcelona. Al principi lluitava sol.

En els meus 25 anys, jo sentia l'orgull de lloar-lo i defensar-lo des de les columnes d'*El Poble Català*, envestint un dia el pobre Josep Aladern, autor de *Los misteris de la llengua catalana esbrinats*, un altre dia Joan Bardina, inventor del català «substancial». Ah, les batalles de les *y*, de les *h*, dels guionets separadors, del *quin*, del *doncs* i del *sigut*! La passió d'aquell període romàntic s'estenia pel filològic. Hi havia amics que renyien per una d'aquestes qüestions gramaticals. Sense descompondre's mai, sense immutar-se tampoc, Fabra, segur d'ell mateix, seguia el seu camí, el camí de la victòria.

Tant en la pau com en la guerra, entremig de les revolucions i les reaccions, a la pàtria i a l'exili, Fabra ha treballat sempre, tenaç, incommovible, i ha comptat els anys pel ritme de les obres, ha amidat el temps amb el mòdul del treball. Ha anat endavant a través de les ofensives i dels homenatges. I ha vençut una de les pitjors forces negatives que hi ha a Catalunya: la força del destorb.

Com el destorbaven, fa trenta anys, a Pompeu Fabra! El destorbaven els autodidactes, els acadèmics vanitosos, els escriptors dolents que no volien ésser corregits, els bibliòfils beneits i alguns col·legues de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ha tingut enemics; sort envejable, estímul eficaç, senyal d'excel·lència. Però tots els ha vençut. Al cap de mig segle de treball, Fabra apareix com un vencedor...

Ell ha vençut pel seu esforç, per la seva vàlua, per la gran força de tenir raó davant dels altres. I també pel concurs d'un aliat. Fabra no s'ofendrà gens —al contrari— si dic i proclamo que la seva victòria va ésser facilitada i precipitada per haver tingut un aliat de primer ordre: Prat de la Riba. Va ésser Prat qui, desentenent-se de les pressions i de les conspiracions d'una gran part dels que el voltaven, va ajudar decisivament Fabra en la gran empresa de restauració i unificació del català modern; va ésser Prat qui va imposar les famoses Normes a *La Veu de Catalunya*, que era aleshores un cau d'antifabristes enrabiats.

Un dia vaig sentir un senyor diputat provincial de la vella Lliga Regionalista que deia amb to de menyspreu: «En Fabra és un gramàtic d'esquerra.» Estic segur que no desplaui a Fabra, aquesta denominació. Sí: Fabra és liberal i és demòcrata, àdhuc en el camp de la gramàtica. És avançat i és moderat, en els millors sentits d'aquests dos qualificatius. La flama i el seny es mostren alhora en la seva faç magra i fina, en el seu mig riure subtil, en la lluisor dels seus ulls, finestres d'una ànima catalaníssima i humaníssima.

Català nacional i home de llibertat, lleial i coratjós, que ni s'amaga ni s'exhibeix, que ni s'esvera ni s'engresca, que estima la pàtria lliure i el pensament lliure, que vol una societat justa i rica i culta, Pompeu Fabra, el Mestre en gramàtica, és també Mestre en ciutadania. I la seva victòria és la doble victòria del gramàtic i patriota, la de la intel·ligència i la dignitat.

Publicat, amb el títol «La victòria de Fabra», a *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 16 (21 febrer 1945), p. 1. Reproduït a Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, 2a edició, ampliada i en un sol volum, a cura de Montserrat Corretger, Barcelona, Proa, 1999, pp. 134-136. [No es va publicar a la primera edició, del 1968, de les *Siluetes de catalans*.]

24. [Paraules en honor de Pompeu Fabra] (1945)

Ens és plaent de trobar-nos avui a París al voltant de Pompeu Fabra. La nostra diàspora manté el seu caràcter nacional. Allí on s'apleguen uns quants catalans exiliats hi ha el polític, l'artista, el comerciant, l'escriptor, el menestral, l'obrer. Tots aquests elements formen el conjunt del nostre poble units per un mateix sentiment.

Quan després del septenni d'exili tornarem a la nostra terra, haurem de portar-hi la lliçó d'aquests temps durs, puix una de les lliçons és la necessitat de refer l'ambició catalana, la noble ambició col·lectiva que potser en certs moments no ha estat prou forta. Un poble com Catalunya ha de conservar la seva ambició fins quan ha caigut. Un poble que va tenir l'hegemonia al migdia de la Gàl·lia, que va tenir l'hegemonia de la mar Mediterrània, és un poble d'una gran ànima, d'unes grans virtuts. Si les hem tingudes, les podem tornar a tenir. Avui la nostra ambició es concreta així: Catalunya ha d'ésser una nació, un estat, una cultura. La nostra cultura és filla de la nostra llengua, que té, per això mateix, no solament un valor literari, sinó també un valor nacional. Tot és nacional en la nació renaixent. Ho és la llengua com ho és la història. Ara mateix, en aquesta festa a l'honor de Mestre Fabra, el president de Catalunya té al costat un filòleg —el filòleg— i, a l'altre, un historiador. Però les obres de Fabra tenen, a més de la seva vàlua filològica, allò que jo diria una fosforescència de l'esperit nacional. Refer una llengua és refer una nació i aquesta és la gran obra de Pompeu Fabra. De mi puc dir-vos que si he treballat en la història nostra ha estat més encara per vocació professional, per esperit català. He sentit les veus profundes de la terra, les veus llunyanes de la història, les veus interiors de l'ànima. I totes aquestes veus diuen per mi un sol nom: Catalunya.

Mantinguem la noble ambició, amics! Mantinguem el culte a la nostra llengua, que és l'ànima, la vida i l'esperança nostra. I hem de recordar el nostre passat i hem de preparar el nostre esdevenidor. Hem de pensar en aquella pàtria que, segons els mots d'aquell alt poeta nostre, que aquests dies esperem, Josep Carner

encara no és nascuda
com l'hem somniada els seus fills.

Parlament, sense títol, però encapçalat amb l'epígraf «A. Rovira i Virgili», publicat dins del cos de la notícia «Homenatge a Mestre Fabra a París», a *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 31 (13 desembre 1945), p. 1. Maria Capdevila, a «Bibliografia de l'exili» (dins Antoni Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili (1939-1949)*, compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 753), referencia el text amb el títol «Homenatge a Pompeu Fabra». Jordi Ginebra, a *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 459, ho fa amb el títol «[Paraules d'] A. Rovira i Virgili». Hem transcrit el text sense les marques introductòries i de citació.

25. La Catalunya contemporània. Una polèmica Fabra-Collell (1947)

I. La revista *L'Avenç*

Traslladem-nos més de mig segle enrere...

L'any 1889 la revista barcelonina *L'Avenç* havia començat la seva segona època. Tenim a les mans els números d'aquell any i dels següents. Quin goig fan en l'aspecte tipogràfic aquests fascicles de poques pàgines! Estan impresos excel·lentment, amb luxe i tot. Magnífic paper, lletra nova, titulars elegants, frisos i culs-de-llàntia artístics, il·lustracions escaients. Bon gust i netedat: tals són les característiques de l'estampació.

Avui, l'escriptor resident en un noble país que passa per una doble penúria, de pa i de paper, mira i toca els fulls de *L'Avenç* amb una delícia barrejada d'enveja.

El contingut no és, ni en els versos ni en les prosas, tan excel·lent com el paper. Hi apareixen moltes de les bones firmes de l'època: Valentí Almirall, Joan Sardà, Josep Ixart, Pompeu Gener, Narcís Oller, Ramon Caselles, Apelles Mestres, Santiago Rossinyol, Maspons i Labrús, Alexandre Cortada, Cels Gomis, Pons i Massaveu, Bosch de la Trinxeria, Jaume Brossa, Ignasi Iglésies, Ildefons Sunyol, Puig i Cadafalch, Joan Maragall. El poeta de *Visions i cants*, aleshores poeta novell, no era gaire conegut, i en la primera poesia seva que publica *L'Avenç* el caixista posa així la signatura: Joan Margall.

Però no sols alguns treballs d'aquestes firmes són fluixos, ans encara n'hi ha d'altres firmes que un hom no pot qualificar de bones. En el text trobem, al costat de coses interessants i de qualitat, coses pobrissones i fins extravagants i tot. La distinció i la cultura del director, Jaume Massó Torrents, no salven la revista de la promiscuïtat del bo, el mitjà i el dolent, que ha estat massa temps una de les tares de la nostra premsa. Aquells articles sociològics

de Valentí i Vivó! I aquelles teories etimològiques, ètniques o històriques de Casas Carbó i de Brunet i Bellet! No hem d'oblidar, però, que aleshores tot just s'iniciava la modernització de la cultura catalana. Per als homes més conservadors i porucs de les primeres generacions de la Renaixença, els redactors de *L'Avenç* apareixen com uns perillosos modernistes. Modernistes en l'ortografia, en l'art i en les idees. Aquells homes són, a més de catalanistes, liberals i europeus. Alguns són d'un accentuat esquerrisme filosòfic, polític i social. Lloen Renan, Zola, Ibsen, Maeterlinck.

En les idees generals, la revista mostra un eclecticisme de bona mena. Quant a la política interior, no pren una posició declarada davant les dues tendències principals que es manifesten en el catalanisme: la de *La Renaixença* i la Lliga de Catalunya, per un costat, i la d'Almirall, per l'altre; però s'acosta més aviat a aquesta, tot ultrapassant-la. Mentre que dona acolliment, sense cap reserva, a un violent article d'Almirall contra el grup de *La Renaixença* i els homes de l'Exposició Universal del 1888, critica sense gaires miraments Àngel Guimerà com a dramaturg i àdhuc pel seu discurs presidencial dels Jocs Florals del 1889. En les pàgines de *L'Avenç*, Pompeu Gner fa l'elogi de Renan, se les heu amb Torres i Bages, condeixible seu, que l'ha tractat d'anticristià; Cortada defensa teories d'un caient llibertari; Jaume Brossa exalta les naixents concepcions sindicalistes i, amb la fatuïtat juvenil que li durarà tota la vida, apedrega irrespectuosament quasi totes les figures literàries del Vuit-cents català.

A través de les seves qualitats i de les seves falles, *L'Avenç* representa, a les darreries d'aquell segle, un plausible esforç per l'airejament espiritual del catalanisme.

II. L'agressió de mossèn Collell

Es comprèn que unes tals orientacions provoquessin l'hostilitat de mossèn Jaume Collell, canonge de Vic, periodista actiu i combatiu, catalanista d'extrema dreta, sempre disposat a envestir els radicals, els heretges, els francmaçons i, ja no caldria dir-ho, els modernistes.

L'ofensiva del clergue vigatà era verament inevitable. El bot s'anava inflant, i acabà esbotzant-se pel costat de l'ortografia.

Cap a la mitjanja de l'any 1891, mossèn Collell, que coneixia Massó, un dia va aturar-lo de sobte al carrer de la Portaferrixa, i amb to mig amistós i mig comminatori, va dir-li:

—Prepareu-vos, els de *L'Avenç*! Us clavaré una «palissa» per les vostres innovacions ortogràfiques. Faré un article en forma de carta oberta a l'Apel·les Mestres, tot apostrofant-lo per haver acceptat en el seu poema «Gaziel» les vostres extravagàncies.

Massó comunicà l'amenaça als seus companys. I Pompeu Fabra, un dels redactors de la revista —i de fet l'únic entès de debò en qüestions de gramàtica—, va preparar-se per repel·lir l'atac i procedir al contraatac. Però passaren alguns mesos, i l'article de Collell no sortia per enlloc. Havia desistit de publicar-lo, o es tractava d'un simple ajornament?

Mentrestant es publicà una novel·la de Bosch de la Trinxeria, *Montalba*, també amb l'ortografia de *L'Avenç*, i l'irascible canonge ja no pogué aguantar-se més. Pel desembre d'aquell any publica a *La Veu de Catalunya*, setmanari que Verdaguer i Callís havia fundat feia poc a Barcelona, un article intitulat «Síntomes de descomposició». Vet ací que l'articulista busca-raons (que escrivia en un català matusser, acolorit i a estones saborós, amb una sintaxi sovint incorrecta, un lèxic abundant de castellanismes i una ortografia anàrquica) presenta com un símptoma de descomposició l'alba de la salvadora obra de redreç portada a terme per Fabra!

Sosté Collell, amb una terminologia fisiològica, que allò que cal a la llengua catalana és un reconstituent que la vigoritzi, no un derivatiu que l'afebleixi, com el de la reforma de *L'Avenç*, la qual, segons ell, «castra» l'idioma més viril i ferreny dels neollatins i li dona aires de dialecte «tagalo» o cosa semblant; que *L'Avenç* ve a pertorbar la unanimitat ja quasi obtinguda, i afegeix, contradient-se, que la campanya empresa per la revista servirà per acabar d'«enmaranyar» la confusió que regna en la manera d'escriure el català; que tot el que fan els de *L'Avenç* és per singularitzar-se, i que han enganyat Bosch de la Trinxeria per donar-li entenent de posar la seva obra en l'ortografia novíssima. Amb tot, fa una certa justícia a Fabra quan l'al·ludeix en parlar del «que va més ben calçat de la colla modernista».

Tot plegat, llamps i trons, anatemes i gemecs, frases de menyspreu i de reny. Cap raó científica, cap observació enraonada, cap argument concret. Home cofoi, de bona fe però sovint desencaminat, mossèn Collell, convençut que ell és un gran polemista, es pensa que amb quatre cops de ploma esclafarà aquell grup de joves atrevits. I és que Collell era un d'aquests homes que, sabent poc o molt, no s'adonen que no saben moltes coses, i no tenen ni idea de l'existència de les zones de coneixements per ells ignorats.

III. La contesta de *L'Avenç*

La reacció provocada per l'article fou vivíssima. En el número de desembre de *L'Avenç* apareixen dues respostes: una del director, Massó Torrents, de caràcter general, i una altra de Fabra, que pren la forma d'una nota de redacció i revesteix un caràcter concret i tècnic.

En una carta oberta adreçada a Collell, Massó, després de retreure-li l'amenaça feta mesos enrere, escriu durament:

Ens sortiu amb un dels articles més desgraciats que hagin brollat de la vostra ploma, i això que n'han brollat tants.

Que l'article promès fora lleuger, ja m'ho pensava prou jo, que, sobre no creure-us cap figura literària, judico el vostre temperament eixelebrat i atrabiliari el més poc apte per dedicar-vos a qualsevol treball d'estudi o d'investigació [...]. Però, amb franquesa, creia també que amb el temps que ha mitjançat de la promesa al fet, vos haguera vagat estudiar i aconsellar-vos, no sia més que per *terrassar-nos* bo i presentant algun argument.

Mes anava errat [...]. No: a vós no us plau sinó el jovent que fa propaganda del que voleu; i el que estudia i treballa per altres camins, per cert molt apartats del vostre, us fa nosa i us creieu que d'una escombrada olímpica el traureu d'un camp que volíeu tot per vós.

En la nota de redacció, indubtablement escrita per Pompeu Fabra, «el més ben calçat de la colla», són posades en relleu les incorreccions i contradiccions ortogràfiques i sintàctiques de l'article de Collell. Per aquest procediment, l'infatuat canonge queda en ridícul, puix que són paleses les faltes en què cau gairebé a cada ratlla. Amb un tret certer de punyent sarcasme, Fabra el deixa fora de combat: «A Mossèn Collell —diu— només li faltava el nostre sistema, i hauria escrit successivament i fins a simultàniament en tots els sistemes».

I és clar: avesat com estava Collell a usar en cada moment el sistema que li passava pel cap, «no voldrà perdre la llibertat d'escriure tal com raja» —remarca la nota— «fent de la seva prosa la casa de Garlanda, amb un *admete* i un *hage* al costat d'un *entretinga*».

I descabellant el contraatac, seguia:

Síntomes de descomposició! Si descomposició hi hagués d'haver, en serien símptomes l'existència en la prosa d'un que s'adona de la decadència, de paraules com *desarrollo* i *novedat*, de construccions com *ha permès fos publicada*,

desitjant i treballant per, d'aquell dir-hi que no se sap a què es refereix, i allò de dir tan aviat los que com los qui, i allò de posar un indicatiu per un subjuntiu.

Tot just aquells dies els redactors de *L'Avenç* donaven al Centre Excursionista de Catalunya una sèrie de conferències sobre la reforma ortogràfica, que havien estat confiades a Massó i Torrents, Casas Carbó i Pompeu Fabra. En acabar-se una de les dues conferències d'aquest, fou llegit davant del públic l'article de Mossèn Collell. El contrast entre aquell exabrupte i l'exposició clara i fonamentada del jove filòleg era tan fort, que tothom pogué comprendre de qui era la raó. D'altra banda, el català pintoresc i desmanegat del periodista vigatà tingué un sorollós èxit. Un èxit de rialles.

IV. Collell insisteix i *L'Avenç* també

La precisió de la contesta de Fabra en demostrar que Collell no entenia de gramàtica i que escrivia defectuosament el català deixaven en mal lloc l'imprudent polemista. Però Collell, bo i posseint innegables virtuts, entre les quals hi havia el seu profund sentiment català i la seva abnegació en la defensa de les causes que estimava, era un home, no ja tenaç, sinó tossut. I succeí que, tot provant de dissimular que es batia en retirada, replicà des de *La Veu del Montserrat* amb un article que duia un títol breu: *Entesos*.

Batut des de bon començament en el terreny de la filologia, l'home vol passar al de la filosofia. Parla de l'audàcia temerària de certes tendències de *L'Avenç*, de l'olor de sofre, diguem-ho així, que fan els seus redactors. Després d'escriure que Massó en la seva carta oberta «eructa una reconada de bilis», diagnostica amb aire greu que el nou sistema ortogràfic és propi dels temps de llibertat.

L'Avenç contesta amb una nota signada P. F., és a dir, les inicials de Pompeu Fabra, que recull tot seguint l'al·lusió de caràcter diguem filosòfic: «Mossèn Collell ha trobat el *pot de la confitura*: això són uns heretges... *Entesos*.»

I tot seguit torna el veritable tema de la polèmica: la qüestió gramatical. Vegeu en quina forma contundent ho fa:

Mossèn Collell *enrage*, i el seu llenguatge se'n ressent. El nostre sistema li feia l'efecte que haviem castrat l'idioma català. Ara el nostre sistema és una criatura esguerrada i setmesona, i en Massó és *el menor padre de todos* d'eixa criatura que ens ha sortit en forma de revolució ortogràfica, i tots nosaltres som dei-

xebles que no tenim gens de corretja, i uns presumits i uns *payassos*. Oh la *payassada* que perpetrarem en el Centre Excursionista! Diu que li vam llegir el seu article en una forma indigna de gent que vol passar per sèria i estudiosa: no vam fer mes que llegir-lo amb la pronunciació que requeria l'ús de formes que *vigorisen*. Això sí, l'article, llegit amb aquesta pronunciació i recalcant els atacs sense solta que en ell s'ens dirigien, va tenir tot un èxit. Va fer riure. I per això Mossèn Collell *enrage*.

Ell, home prestigiós en les files del catalanisme vuitcentista, Mestre en Gai Saber, director i inspirador de periòdics, es creia que amb uns quants crits esporuguiria aquells xicots de casa bona que s'havien enamorat de les idees avançades. Estava acostumat a polemitzar amb els sectors liberals de caràcter polític. Però ara tenia enfront un petit nucli d'intel·lectuals de recent formació que s'orientava cap als estudis especialitzats i seguia de prop el moviment de la cultura europea. Si Almirall fundà el catalanisme polític, *L'Avenç* fundà el catalanisme intel·lectual. I Collell, home d'intel·ligència curta, que, sense estar especialitzat en res, parlava de tot amb aplom i audàcia —si ho encerto, ho endevino—, es troba desmuntat en rebre els primers trets d'aquells minyons que empren unes armes que per ell són armes noves. La seva inferioritat de mètodes i de coneixements resta en evidència. A despit de les condicions innegables que per a l'actuació popular tenia i de la seva forta influència en el moviment patriòtic d'aquell temps, intel·lectualment i literàriament era un fals prestigi. La polèmica amb Fabra deixa escantellada la seva figura.

I el tempestuós clergue de Vic, amb el seu gran barret de teula —més que una teula era una teulada, s'ha dit—, amb el seu ample manteu voleia-dís i amb el seu aire de pagès disfressat, s'allunyà escorregut de la palestra gramatical, malmès pels cops d'aquell jove de vint-i-tres anys i de nom poc conegut encara, Pompeu Fabra i Poch, que havia d'ésser, temps a venir, el gloriós Mestre Fabra.

Publicat, amb el títol «La Catalunya contemporània. Una polèmica Fabra-Collell», a *Germanor*, any xxxv, núm. 519 (setembre 1947), pp. 18-22. Signat A. Rovira i Virgili. El primer dels textos que Rovira i Virgili atribueix a Fabra, la nota intitulada «Novas» publicada a *L'Avenç*, segona època, any III, núm. 12 (31 desembre 1891), p. 389-390, no té una atribució completament segura segons els estudis actuals, raó per la qual no ha estat recollit a les *Obres completes* de Fabra (dirigides per Jordi Mir i Joan Solà, 9 vols., Barcelona/València/Palma, Enciclopèdia Catalana / Edicions 62 / Edicions 3i4 / Moll, 2005-2013). Sigui com sigui, el text reflecteix el pensament de Fabra, i és segur que hi va intervenir.

26. La tasca de Fabra (1948)

Hom ha remarcat sovint la sorpresa dels estrangers en saber que Catalunya té un gramàtic honorat, festejat i estimat pel poble. Els gramàtics, per benemèrita que sigui llur tasca, no arriben a ésser populars. En general, ni els escriptors mateixos senten per ells gaire simpatia; els agraeixen poc les lliçons i s'ofenen dels renys. Per què, doncs, entre els catalans ha aconseguit Pompeu Fabra la popularitat que donen les multituds i el prestigi que donen les seleccions?

L'explicació d'aquest fet es troba en el caràcter excepcional de l'obra lingüística de Fabra i sobretot en el doble caràcter de la seva personalitat. Crec haver presentat la definició exacta del nostre home en el títol d'un article que vaig escriure anys enrere: «El gramàtic idealista.» La gramàtica de Fabra no és una ciència freda, ni una estricta tècnica professional; és un esforç per restituir a Catalunya la noble parla autèntica que els segles decadents havien enlletgit i desfigurat. La seva tasca no és solament la d'un gramàtic; és la d'un català nacional. El màxim signe de la nació és la llengua, i la degeneració d'aquesta en dialecte vulgar, en *patois*, anava a perill de reduir definitivament Catalunya a regió. Lingüísticament, Catalunya no ha tornat a ésser nacional fins que, pel geni d'alguns escriptors i pel guiatge gramatical de Pompeu Fabra, la parla nostra ha reprès el curs normal de la seva evolució, trencat des del segle XVI, com el curs de la política històrica.

Pompeu Fabra és, per a nosaltres, catalans, molt més que un gramàtic. És un dels reconstructors de la nostra nació, és un dels restauradors de la nostra pàtria, i per tant seu en el mateix alt rengle de Rubió i Ors, Jacint Verdaguer, Valentí Almirall, Josep Torras i Bages, Enric Prat de la Riba, Francesc Macià. Ell entra a la immortalitat per la porta de la filologia, com hi ha entrat Rubió i Ors i Verdaguer per la porta de la poesia, Torras i Bages per la de la filosofia, Almirall, Prat i Macià per la de la política.

Què ha inspirat l'acció perseverant de Fabra, sinó l'idealisme català? Si ell no hagués estat sempre un patriota, hauria realitzat la seva gran obra de

filòleg? Amb el seu doble amor a la ciència i a la pàtria, ací el tenim exiliat als vuitanta anys. La veu del deure fa callar en ell la veu de l'enyor. I s'estima més ésser digne que impacient. Tal és l'exemple que el gramàtic idealista, ja octogenari, dona a tots els catalans, als joves i als vells, als qui són dins i als que són fora de Catalunya.

* * *

Tres etapes presenta l'obra de redreç gramatical duta a terme per Pompeu Fabra: una primera etapa de lluita, que va del temps de la revista *L'Avenç* fins a l'entrada a l'Institut d'Estudis Catalans; una segona etapa de negociacions de pau, en les quals obté la reconeixença de les seves principals reformes ortogràfiques mitjançant les Normes; i finalment una tercera etapa de consolidació ieixamplament del triomf, representada pel *Diccionari* i pel predomini del seu criteri morfològic, prosòdic i sintàctic.

Més que l'ortografia, i fins més que el lèxic, la sintaxi interessa i preocupa el bon gramàtic, en el cas de la llengua catalana assenyaladament. Els geys de construcció, les falles de concordança i de règim, els girs exòtics i viciosos, tenen per a ell més importància que l'ús de la *y* o de la *ch* final. El desgavell ortogràfic i la corrupció del lèxic són malalties externes de les parles; el desllorigament sintàctic és un mal intern, amagat, però més greu. A guarir-lo van adreçats els més insistents i apressats esforços de Pompeu Fabra.

Revivint, per la lectura i l'estudi, la història de la nostra Renaixença, he pogut veure, aquests últims mesos, tota la intensitat que assolí l'etapa de lluita de Fabra, en la segona època de *L'Avenç*. En les pàgines d'aquella revista va lliurar les primeres batalles. Aviat quedà com assetjat per múltiples enemics. Tiraven contra ell des de *La Veu de Catalunya*, aleshores setmanari, des de *La Renaixença*, des de *Lo Teatre Català*, des de *La España Regional*, des de *L'Esquella de la Torratxa*, des de *La Vanguardia*. Latacaven mossèn Collell, Aldavert, Ferrer i Carrió, Omar i Barrera i molts altres. Ell, sense desconcertar-se, contestava amb notes i articles, amb conferències al Centre Excursionista i a la Lliga de Catalunya. *L'Avenç* plegà a les darreries de l'any 1893, però la guerra lingüística prosseguí. La Biblioteca de *L'Avenç*, anys després, mantingué la bandera de la reforma fabriana. Quan Fabra se n'anà a Bilbao, ja tenia mig guanyada la guerra, i en tornar va acabar de guanyar-la en tot allò que és essencial. Ha esdevingut, no sols el gramàtic, ans encara el legislador del català modern.

Ni el meravellós instint de Verdaguer, ni el classicisme d'alguns escriptors del tombant del segle, ni les aportacions arcaiques i dialectals, no haurien bastat per restaurar verament la llengua catalana. La restauració plena, conscient, metòdica, ha estat la gran tasca de Fabra. Una llengua és una arquitectura. I Fabra ha estat l'arquitecte restaurador de la nostra llengua. Treballant seixanta anys seguits en aquest noble edifici profanat, ha refet els arcs caiguts, les columnes rompudes, les finestres tapades; ha tret els afegits i les runes.

I aquesta llengua la veiem ara formosa, rejuenida, pulcra, rica de colors i sentors, àgil i forta. La veiem, plena de gràcia, oferint-se com una argila dúctil als nostres prosistes, als nostres poetes, als nostres oradors, a tots els catalans que senten l'orgull de parlar-la.

Mestre Fabra, gloriós octogenari: vós heu complert com a mestre.

Que els catalans dignes compleixin a llur torn com a deixebles.

Publicat, amb el títol «La tasca de Fabra», a *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 84 (19 febrer 1948), p. 1. També publicat a *La Nostra Revista*, any III, núm. 26 (29 febrer 1948), pp. 41-42. I també publicat a *L'Emigrant*, núm. 39 (febrer 1948), pp. 11-16. I, en francès, a *Tramontane*, núm. 306 (febrer 1949), p. 44.

27. [Homenatge a Pompeu Fabra en el seu vuitantè aniversari] (1948)

Amics,

Pujant per l'aspre camí de la vida on hi ha les fites dels anys i els decennis, el nostre estimadíssim Pompeu Fabra ha arribat a la fita de la vuitantena. Vida llarga, vida gloriosa, la de Mestre Fabra! Una vida dedicada al noble treball de refer la nostra llengua malmesa per la decadència, de restituir a Catalunya, net i depurat, l'insubstituïble instrument de la seva expressió lingüística.

Per comprendre bé l'obra de Fabra, cal situar-la en el pla de la història. Llengua i nació caminen juntes pel camí dels segles. La nostra llengua, que en el segle xv arriba al punt més alt, és aleshores una de les grans llengües romàniques, tan prestigiosa, tan coneguda, tan rica com la castellana. I bé: en el segle xvi, quan apareix una traducció castellana de les poesies d'Ausiàs March, l'editor diu que l'obra es publica en castellà per treure-la del sepulcre de la llengua catalana. Ja ho veieu, n'hi ha prou amb mitja centúria perquè la llengua catalana passi d'instrument d'alta poesia a sepulcre. Per què, això? Perquè ha caigut la nació, i en caure la nació, cau la llengua. Catalunya ha passat, espiritualment, de nació a província. I si la nació s'acompanya de la llengua resplendent, la província es conhorta amb el dialecte fet de parracs i esquínços.

Hi ha qui sosté que la literatura catalana no s'ha trencat mai, que sempre han anat sortint obres catalanes. No és això! Les obres aïllades, escadusseres, no formen una literatura. Una literatura és un conjunt orgànic i coherent. En els segles xvi, xvii i xviii no hi ha una literatura catalana encara que hi hagi alguns llibres o llibrets en català. No hi torna a haver literatura catalana fins al segle xix, sota el vent de la Renaixença.

La parla s'havia corromput i desllorigat durant les centúries fosques. Calia restaurar-la per dins i per fora. Calia, a més de l'escriptor de raça, el gramàtic savi i perspicaç. La Catalunya medieval va tenir grans escriptors, però no grans gramàtics. Els estudis de gramàtica van ésser empesos pel Renaixement clàssic, i el Renaixement va passar per damunt de Catalunya sense tocar-la gaire. En el segle passat, Ballot fa un treball útil, però insuficient. Antoni de Bofarull i Adolf Blanc, amb poca preparació i no massa encert, publiquen una gramàtica on hi ha coses com aquella de la conjugació dels verbs; diuen que quan la forma que ells donen no vagi bé, se'n pot adoptar una altra. Tot són intents i provatures.

Abans de l'aparició de Fabra, la feina més ben orientada en el camp filològic la fan Marià Aguiló, del qual ja ha fet una lloança Fabra mateix, i Milà i Fontanals. Vingut de Mallorca, Aguiló va tenir la noció clara de la unitat de la pàtria per la unitat de la llengua. En el seu discurs presidencial dels Jocs Florals, mostra la llengua única vestida amb diferents vestits locals, com les donzelles de cada regió o comarca, però sempre la mateixa. Milà i Fontanals, en una carta particular, deia que ell era mig filòleg i mig poeta; té treballs filològics i belles poesies: però la seva especialitat era la d'historiador literari.

El filòleg que ve a restaurar plenament la llengua és Pompeu Fabra. I comença ben jove, cap als vint anys. Fa, doncs, seixanta anys que treballa en la gran tasca. Els començos de la seva reforma els trobem en la segona època de la revista *L'Avenç*, on ell apareix l'any 1891. Hi havia allí també Massó i Torrents i Casas Carbó; qui entenia de gramàtica era Fabra. Un contrincant seu d'anomenada, mossèn Collell, feia la justícia de reconèixer, segons la seva expressió pintoresca, que Fabra era «el més ben calçat de la colla modernista». En aquell temps, el grup de *L'Avenç* era el dels modernistes. Que Fabra anava ben calçat, ho va poder comprovar Collell mateix, que era aleshores com el pentarca del catalanisme literari, i es crea que amb quatre cops aixafaria aquells nois de casa bona que volien fer de radicals. Però va sortir abonyegat de la polèmica, i no va voler més raons, ell que sempre en buscava.

Anys després, Fabra se'n va anar a Bilbao com a professor de l'Escola d'Enginyers, i tot un rengle d'aficionats van voler fer de filòlegs. N'hi va haver un que va publicar un diccionari i un treball sobre *Los misteris de la llengua catalana esbrinats*, i que no sabia que en llatí hi havia la declinació, i així treia unes deduccions etimològiques extravagants.

Mentrestant, com devia enyorar-se Mestre Fabra! I com enyoràvem els que vèiem la necessitat de la seva tornada! Una mena de conspiració d'escriptors va aconseguir tornar-lo a Barcelona.

Jo l'havia conegut poc abans, al principi d'ésser redactor d'*El Poble Català*. Era el temps per a mi meravellós en què anava coneixent personalment els homes admirats. Vaig conèixer Jaume Carner, Ignasi Iglésies, Pous i Pagès, i d'altres. Un dia van dir-me mentre jo treballava a la meva taula: «Hi ha un senyor que el demana.» Vaig sortir, i vaig trobar-me davant d'una noble figura de perfil anglès, els ulls brillants. Era Pompeu Fabra, que col·laborava a *El Poble Català* i havia fet una escapada des de Bilbao.

Establert novament a Barcelona, des de l'Institut d'Estudis Catalans va aconseguir la normalització ortogràfica. Alguns deien que les Normes, les del 1913, eren una transacció entre ell i mossèn Alcover. Sí. Però Fabra va ésser prou hàbil per transigir en coses secundàries i fer triomfar el bon criteri en les coses importants. Després, amb el *Diccionari general*, ha completat aquest aspecte de la seva obra.

Fabra no va venir a dur-nos tot d'una i en bloc la restauració lingüística. El seu treball ha estat metòdic, i no ha parat mai de treballar. Ell és un Mestre que encara estudia, i això és el que fan els mestres de debò. Sap la part que correspon al gramàtic i la que corresponen a l'escriptor, i reconeix a aquest la llibertat necessària en el seu domini propi. Més que promulgar decrets, li plau fer observacions, formular respostes, donar consells.

Fabra ens ha posat a les mans una llengua depurada, àgil, rejoyenida, ben moderna i ben nostra. En el passat segle, la deficiència de l'instrument lingüístic va perjudicar molt alguns escriptors nostres. Amb una millor eina lingüística, quin gran escriptor hauria estat Almirall! I com hauria guanyat Torras i Bages, el qual llegia ara amb admiració, però que de tant en tant, amb un mot dolent o una frase incorrecta, ens fa saltar com una roda quan passa per damunt d'un roc.

Fabra té el sentit geomètric de l'enginyer i el sentit de finor de l'artista. I té una altra excel·lència, que és el seu patriotisme de català nacional, inspirador de la seva obra de filòleg.

Abans d'acabar, permeteu-me, amics, que obri el meu cor. Ens trobem els catalans en un temps de gran dolor i de gran esperança. No podem oblidar el nostre sentiment nacional, que és allò que més ens agrada en la dissort i en la fortuna. Davant de possibles esdeveniments, hem de recordar-nos que som catalans nacionals. Republicans també, i sempre. Els catalans no neces-

sitem que ningú ens ensenyi d'ésser republicans. D'això en som mestres. No podem fer el paper de branca del republicanisme espanyol. No som d'una branca. Som d'un arbre: l'arbre de Catalunya.

Ací tenim el nostre president, el president de la Generalitat. Tots l'estimem, i hem de posar-nos al costat seu. Gloriós Mestre Fabra, gloriós Mestre Casals, vosaltres també l'ajudareu!

Estimadíssim Fabra: visqueu molts anys acompanyat dels vostres i de tots nosaltres! Als vuitanta anys, els vostres ulls encara lluen. És la llüïssor de l'esperit de Catalunya!

Parlament publicat sense títol a *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 85-86 (10 març 1948), p. 2. També publicat parcialment a *Ressorgiment*, any xxxiii, núm. 38 (abril 1948), p. 2. I també a *L'Emigrant*, any iv, núm. 40-41 (abril-maig 1948), pp. 7-12. Maria Capdevila, a «Bibliografia de l'exili» (dins Antoni Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili (1939-1949)*, compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 753), referencia el text amb el títol «Homenatge a Pompeu Fabra», com fa igualment Ginebra a *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 459.

28. Discurs d'A. Rovira i Virgili (1948)

Senyores, senyors:

Porto en aquest luctuós acte la representació del Molt Honorable President de la Generalitat, al qual una indisposició recent ha impedit de fer el viatge per venir; la de la presidència de la República Espanyola i la de la presidència del govern d'Euskadi. Amb aquesta triple representació i, a més, com a president del Parlament de Catalunya, faig present a la desolada família el condol profund per la mort de Pompeu Fabra, el gloriós octogenari que deu mesos enrere havíem homenatjat, ací a Prada mateix, pels seus vuitanta anys.

Llarga ha estat la vida de l'eximi mestre i amic; llarga i fecunda. Però això no minva el nostre dolor per la seva mort. Ens afalagava la confiança que Mestre Fabra, arribat ja al replà de la vuitantena, aniria pujant força amunt, amb les seves passes curtes i fermes, els graons dels anys següents. Desgraciadament, no ha estat així. I els qui vam abraçar-lo, amb alegria, el dia de l'homenatge, avui venim amb l'ànima endolada a donar el comiat a la seva despulla.

Tenim, en la dissort, un conhort. Fabra, en morir, deixa feta la seva tasca de rehabilitació i depuració de la nostra llengua. Pertoca als catalans de dur a terme l'esforç necessari per aprofitar totalment les seves ensenyances, per introduir-les de ple en la llengua parlada i escrita. Els catalans hem tingut un gran mestre de la nostra parla. Doncs, siguem-ne bons deixebles.

En el cas de Fabra, prou que ho sabeu, es tracta més que de la gramàtica i de la filologia: es tracta de la nostra ànima nacional, de l'esdevenidor de Catalunya. Ell no era el filòleg fred que s'ocupa de la gramàtica per la gramàtica. Sabia el valor lògic i estètic del llenguatge; però sabia també el valor cabdal de la parla catalana en el procés de la nostra Renaixença. Ésser gramàtic era per ell una forma d'ésser patriota.

Al costat de la probitat científica, el seu patriotisme era serè i ardent alhora, com una pura flama en l'aire quiet. No era l'exaltat; no era l'arrauxat. Era el patriota constant i segur, que no retrocedia davant els cops adversos ni s'esporugua davant la persecució.

Farà aviat deu anys, hi va haver aquell tràgic èxode que va escampar tants de catalans pel món. I Fabra, després del temps que passà a Montpeller, va escollir aquesta vila del Conflent, la clara vila de Prada, com la residència d'espera: l'espera del retorn, del bon retorn. Oh, no! Ell no era ací un desterrat. Desterrat és el que es troba forçosament fora de la seva terra. I és catalana aquesta terra on posem els peus, és català aquest cel que tenim damunt dels caps, és catalana la parla que ressona entre les Alberes i les Corberes, en aquest verger de llum i de perfum.

Davant la sepultura de Pompeu Fabra, els catalans hem de renovar el nostre jurament de fidelitat als ideals i als amors del Mestre perdut: l'ideal de la llibertat humana, l'ideal de la llibertat catalana, l'amor a la llengua, ànima nostra, l'amor a tots els catalans dignes d'aquest nom.

Quin era, de l'èxode ençà, l'anhel més fervent de Pompeu Fabra? Era el de veure altre cop lliure, a l'altre costat de les Alberes, la llengua catalana. I podeu estar-ne ben segurs, amics: quan novament la nostra llengua serà lliure, també veurem lliures com a homes tots els catalans del Principat.

No com una fórmula funeral, no per fer una frase retòrica, sinó com una veritat real, us diré que, si Fabra ha mort, el seu record i la seva obra seran perdurables mentre hi hagi un batec de vida en els cors catalans i un so de la llengua materna en els llavis de la nostra gent.

Adeu-siau, Mestre Fabra! No veurem més la vostra figura fina, perfilada, magra i forta. Però la vostra imatge i el vostre guiatge ens acompanyaran sempre. Us n'haveu anat en un temps d'infortuni per a Catalunya; però vós no havíeu perdut la fe catalana. L'any 1947, en la Setmana d'Estudis que tingué lloc a Prada, ens dèieu que havíem de mantenir la tasca i l'esperança. Vós les haveu mantingudes fins a l'últim alè. Nosaltres les mantindrem així mateix seguint el vostre gran exemple. I quan vingui l'hora de la llibertat i de la restauració de la pàtria —hora que vindrà, vindrà, vindrà!!— alçarem el vostre nom com una bandera de victòria, al costat dels noms de Prat de la Riba, Macià, Companys.

Adeu-siau, Pompeu Fabra, en nom de tots! El son de la mort us serà més lleu damunt d'aquest pujol de la terra catalana, i us guardarà el Canigó, gegant immortal i invulnerable de la raça nostra!

Parlament fúnebre com a president de l'acte de comiat definitiu de Pompeu Fabra. Publicat, amb el títol «Discurs d'A. Rovira i Virgili», a *La Nostra Revista*, any iv, núm. 37 (gener 1949), p. 25-26. També publicat a *La Humanitat* (Montpeller), 2a època, núm. 104 (12 gener 1949), p. 1. I, parcialment, en francès, a *Tramontane*, núm. 306 (febrer 1949), pp. 53-54. Maria Capdevila, a «Bibliografia de l'exili» (dins Antoni Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili (1939-1949)*, compilació, transcripció i estudi per Maria Capdevila, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 754), referencia el text amb el títol «En la mort de Pompeu Fabra».

29. Els darrers anys de Pompeu Fabra (1949)

I. De la setantena a la vuitantena

Anys d'exili, els darrers anys de la vida de Pompeu Fabra. Exili honorable de català que manté l'altitud d'aquest nom pròcer. Quan encara no feia un any que havíem celebrat a Catalunya la setantena del nostre gran filòleg, la nova dissort de la pàtria va obligar-lo a eixir en una de les caravanes d'aquell èxode enorme. Si l'allargament de l'actual règim espanyol mantenia Fabra fora dels límits de la Catalunya del Principat, ell anà a viure a la Catalunya dels Comtats, per esperar-hi, no el retorn esmunyedís, sinó el bon retorn amb el cor content. I en aquesta Catalunya que és ben catalana per la terra, pel cel, per la sang, per la parla, per la història i per l'ànima, ell havia arribat a la vuitantena, celebrada amb un homenatge nacional.

Però Fabra no ha pogut avançar gaire més lluny en el camí de la seva llarga vida. Se n'ha anat abans del bon retorn, prop dels vuitanta-un anys, amb un traspàs sobtat, fulminant, dramàtic, que li estalvià d'adonar-se que es moria.

La dècada de l'exili haurà estat el temps més exemplar de la seva noble existència. Patriarca de la nostra diàspora, era respectat i estimat pels catalans de fora i de dins de Catalunya. Seguia treballant i esperant. En el seu brevíssim discurs de clausura de la Setmana d'Estudis Catalans que tingué lloc a Prada l'any 1947, digué, amb una admirable frase sintètica, que el deure dels catalans és avui el de mantenir la tasca i l'esperança. I ell ho feia tal com ho deia. Predicava amb l'exemple. No va caure en la inacció ni en la desesperació.

Vagin, com un tribut personal a la memòria del gran Mestre, el gran patriota i del gran amic, els records que he guardat d'ell a través d'aquesta darrera dècada. És la meva contribució a la bibliografia de Pompeu Fabra, català nacional.

II. L'èxode del 1939

Pompeu Fabra va ésser tota sa vida un ciutadà modèlic. I ho va ésser sobretot en els dies adversos per a Catalunya. La trista nit històrica del 6 d'octubre del 1934 va acudir al Palau de la Generalitat amb altres membres del Patronat de la Universitat Autònoma, a fi d'adherir-se a la proclamació de l'Estat Català dins la República federal espanyola, gest que li va valer a ell, com als seus companys universitaris, la detenció en un navili ancorat al port de Barcelona. Suportà la prova amb enteresa i dignitat, sense donar-hi importància, i aprofità l'avinentesa per aplegar unes quantes anècdotes, ram en el qual era un col·leccionista expertíssim i un narrador amb gràcia. Aquella temporada de reclusió marítima, ell la prengué no pas com un capítol de martirologi, sinó com un episodi d'anecdolari.

Durant la guerra dels anys 1936-39 restà constantment a Catalunya, i no sortí de Barcelona fins a l'últim moment, tres dies abans de l'entrada dels franquistes. A l'última reunió de la Institució de les Lletres Catalanes no hi acudiren més que quatre membres, perquè els altres ja eren fora, i ell fou un dels presents. Feu de capdavanter de l'expedició d'intel·lectuals de Barcelona a Girona, de Girona a Agullana, d'Agullana a Perpinyà.

El dia que passàrem, amb penes i treballs, la ratlla rossellonesa, per les seves gestions i les de Bosch Gimpera prop de les autoritats franceses, poguérem evitar l'estada en un camp de concentració de refugiats. I mentre els dos carruatges que ens conduïen feien la primera parada en terra del Rosselló, Fabra va donar el senyal de la descoberta del pa —el bon pa francès d'aquella època—, compareixent davant dels expedicionaris amb dues grans barres daurades que alçava enlaire, una en cada mà, com uns trofeus.

III. L'estada a Montpeller

El funcionament de la Fundació Ramon Llull va dur Fabra a París per uns quants mesos; però la guerra va fer-lo refluir sobre Montpeller, on s'havia establert la Residència d'Intel·lectuals Catalans, del Patronat de la qual fou nomenat membre. També jo vaig anar-hi amb la meva família, després de passar tres mesos a Rieumes, prop de Tolosa, i altres dos en aquesta ciutat.

Allotjat amb els meus en un xalet dels afores de Montpeller, junt amb altres famílies, Fabra hi venia tot sovint, a despit dels tres quilòmetres que hi havia entre la casa on ell habitava —vora l'estació del ferrocarril— fins al

nostre estatge. Bon caminador, li plaïa el camí del mas de la Merla, el camí del Sol, que en dèiem, perquè estiu i hivern el sol hi tocava des de l'eixida a la posta. I, amic del paisatge, li plaïa de contemplar el que es veia des del xalet.

Venia els dies de bon temps, a mig matí quasi sempre, i ens assèiem en un banc del jardí, un jardí mig abandonat que tenia un encís penetrant i dolç. Mirava amb delit l'estesa d'aquells camps i en ponderava la bellesa. Un dia de maig del 1940 en què el cel era blavíssim, l'aire diàfan i el sol d'un or refulgent, tots els termes de l'escenari natural que teníem davant eren tan bells, que en allargar simultàniament l'esguard durant la conversa, vam exclamar alhora «Això és magnífic!», i vam romandre una estona silenciosos, encantats, tot respirant el perfum d'una gran florida de roses.

Aquell moment d'espontània devoció de la naturalesa em va servir de tema, el mes de desembre del 1945, per a una de les meves primeres composicions en vers, que, per no ésser més que un esbós, vaig deixar d'incloure en *La collita tardana*. Ara la trec del calaix, hi dono amb pressa alguns cops de llima; i com un tribut íntim a la memòria de l'amic desaparegut, al qual anava dedicada, la incloc en el present article. Heus-vos-la ací:

LENCÍS DEL PAISATGE

A Pompeu Fabra

Afores de Montpeller,
a prop del mas de la Merla,
un dematí clar i serè
que fa madurar les messes.

En un pedrís del jardí
els dos amics enraonen.
Temes: les lletres, les arts,
les noves de Barcelona...

Mentre parlen, un encís
de llum i olors els penetra;
l'espectacle natural
de llurs sentits s'apodera.

Davant d'ells hi ha el camp flairós,
ampla vall assolellada
que s'alça en suau pendent
per mostrar millor la ufana.

Aire net sota el cel blau;
pins, xiprers, blats i oliveres;
els ceps verds dels grans vinyars
com exèrcits s'arregleren.

Sobre el teulat del casal
xisclen els vols d'orenetes;
en el roserar vermell
brunzen lleument les abelles.

Paisatge clàssic, llatí,
de cel i terra harmonia;
miracle de formosor
fet de colors i de línies.

Els dos amics han callat.
La visió els meravella,
i amb un silenci devot
miren la natura en festa.

Un dia del 1940 comparegué a Montpeller el nostre vell amic Josep Irla, per demanar-nos, a Fabra i a mi, en nom del president Companys, si acceptariem el càrrec de membres del Consell Nacional que pensava constituir. La resposta de tots dos fou afirmativa. Poc després Fabra fou designat president d'aquell Consell, que no arribà a funcionar per culpa de la invasió alemanya. Convocats a París, necessitàvem, per fer el viatge, el permís d'unes oficines militars instal·lades a un quart d'hora de Montpeller. Amb una constància infrangible, férem quatre o cinc tardes seguides el camí d'aquelles oficines una mica vagues, fins que es va rebre la notícia que els alemanys avançaven sobre París i que la gent en fugia a munts per tots els mitjans de locomoció, fins al de les cames, entre bombardeigs aeris: «De bona ens hem salvat!», vam dir-nos Fabra i jo. No havíem, però, perdut del tot el temps en les anades i vingudes. Una d'aquelles tardes hi hagué en el cel ennuvolat un formidable esclatament de trons, i caigueren algunes gotes grosses, sense anar la cosa més enllà. Això ens serví de pretext per a un examen del riquíssim vocabulari meteorològic del català, i esmentàrem la tamborinada, la gotellada, el plovisqueig, el ruixat, el ram, el xàfec, l'aiguat, el ventpluig...

Després de viure més de tres anys a Montpeller, Fabra passà uns quatre mesos a Perpinyà i s'instal·là definitivament a Prada, sota el Canigó.

IV. L'estada a Prada

L'amic que l'any 1944 facilita la instal·lació de Pompeu Fabra a Prada va tenir un gran encert. La vila major del Conflent, vila claríssima, filla de l'aire i de l'aigua que del Canigó baixen, era per al nostre home un lloc ideal d'estada interina. Veïnat de gent tranquil·la i afable, lligada a la terra i vivint de la terra, amb el llenguatge català als llavis i al cor, Prada mostrà des de bon principi un sentiment de respecte i d'afecte pels catalans exiliats del Principat. Hi vivia també el gran Pau Casals, i un selecte grup de compatriotes feia companyia als dos Mestres: el músic i el gramàtic.

Amb tot, Fabra, hostatjat en un segon pis modest i confortable, hagué de preocupar-se, com tothom, de les targetes d'identitat i d'alimentació, del pa i de l'oli, del carbó i de la llenya. Hagué de fer cua al carrer i de fer viatges als caserius i masos dels encontorns. Àgil encara, carregava o descarregava, sempre que calia, carretons de llenya i, si hagués calgut, hauria anat al bosc a tallar-la amb la destrial.

Els exercicis físics dels seus temps de tennista, nedador i excursionista havien enfortit alhora el seu cos i la seva ànima. Suportava les restriccions, les incomoditats i els perills amb el seu mig riure d'ironia bondadosa, i alguns cops trobava un esplai en les servituds materials que les circumstàncies imposaven.

A més de doctor honorari de la Universitat de Tolosa del Llenguadoc, Fabra era, de fet, veí honorari de Prada. Per això la seva despulla va ésser rebuda i honorada a la Casa de la Vila, abans de l'enterrament.

A les darreries del 1945 vingué l'alliberament del territori francès, i el president Irla em confià l'encàrrec de constituir el Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat.

El primer nom que jo vaig inscriure a la meua llista va ésser el de Pompeu Fabra. Encarregat de la Ponència de Cultura, distribuí i controlà la feina d'aquest departament i assistí a les dues sessions plenàries que celebrà el Consell, a Montpeller la primera i a Perpinyà l'última. La seva Ponència fou una de les que treballà amb més lluïment i amb més coneixença de les matèries tractades.

V. Els viatges a París

Mesos després d'haver enllestit la seva tasca el Consell Assessor, es constituí a París el govern de la Generalitat a l'exili. Consellers ell i jo, sovint feiem plegats els viatges d'anada i tornada amb motiu de les reunions. En aquells llargs viatges nocturns, Fabra no dormia ni llegia; passava les tretze hores de tren conversant i fumant un cigarret després de l'altre, puix que ja no feia servir gaire la pipa. Havent-li prescrit el metge, cap a la meitat de l'any 47, que s'abstingués de fumar, rebaixà considerablement, tot sabent-li molt de greu, el nombre de cigarrets consumits. S'havia acostumat tant a tenir per company del seu pensament «el celest i blanc fum», com diu el poeta castellà J. R. Jiménez, que trobava en falta aquell nuvolet tènue, principal delícia del fumador.

A la capital francesa ens allotjàvem quasi sempre en un mateix hotel, de primer al boulevard dels Italians o en alguna de les seves travessies, després al carrer de Washington, vora l'estatge de la Generalitat. Fabra, que renunciava a sortir a la nit, com jo mateix, es llevava cada dia a la mateixa hora, ni aviat ni tard, a les vuit o quarts de nou, s'afaitava amb tota cura, esmorzava i sortia puntualment cap a la reunió convocada, si n'hi havia, o feia alguna visita particular, o anava a veure i reveure els bells indrets parisencs.

Anàvem junts al restaurant, moltes vegades tots dos sols. Un dels nostres restaurants preferits era *Le Petit Riche*, al carrer de Le Pelletier, on el personal ens coneixia i ens afalagava. En els nostres menjars duals feiem un bescanvi amigable, propi del temps de racions limitadíssimes. Jo, aiguader com soc, li cedia la meua ració de vi, i ell em cedia part de la seva ració de pa, aliment que per a mi és la compensació de la renúncia a la carn i en general als plats forts. Gastrònom entès, ell triava els plats de la llista.

En les reunions del Govern no parlava gaire. Seguia amb atenció les explicacions dels qui parlaven, i sempre que creia oportú exposar el seu parer ho feia d'una manera concisa i clara. En les converses de taula i de tertúlia parlava més que ningú, i no pas d'afers polítics d'actualitat, que no semblava que l'interessessin massa. La seva especialitat era la narració d'anècdotes velles i noves de persones i personalitats catalanes.

Fabra era un gran admirador de París. Passejant lentament pels carrers i les places de la seva preferència, no s'estava de signar amb l'índex llarg i ossut els edificis, els monuments i les perspectives que li tenien el cor robat, i expressava la seva admiració amb els llavis i amb els ulls. De tant en tant

visitàvem el Museu del Louvre, i ell s'aturava extasiat davant d'algunes de les obres pictòriques que s'hi guarden, i abans i després s'extasiava així mateix guaitant els jardins i l'Arc del Carroussel, que tots dos consideràvem molt superior al de l'Estrella, una de les meves poques antipaties parisenques entre tantes simpaties, potser per l'espontània comparança que en faig amb el nostre multisecular Arc de Barà, senzill i perfecte.

S'ha dit i escrit que Fabra tenia un perfil de caient britànic. Ben cert. No es tracta d'una suggestió literària. Una anècdota en va donar la prova convincent. Havent arribat ell i jo una tarda amb forta anticipació a l'estació d'Austerlitz, per fer temps entràrem al bufet, i en acostar-se a nosaltres el cambrer per preguntar-nos què havia de dur-nos, ens adreçà, cofoi, la pregunta en anglès.

—Ens pren per anglesos! —va dir-me Fabra, rient.

—Oh, això és per vós! —vaig contestar jo amb una rectificació justificada, mentre el cambrer, escorregut i vermell, s'excusava del seu excés de zel lingüístic.

VI. El cor de Pompeu Fabra

Fabra era un home de cor i alhora un home cordial, bé que poc donat a les efusions vistsents. Era molt sensible i poc sentimental.

No tenia reaccions passionals, però la seva fina susceptibilitat feia que res no li passés desapercebut. Si algun cop formulava una lloança o un blasme, els seus termes d'expressió eren mesurats; de vegades es limitava a dir tres o quatre paraules nues, però no crues. La mesura i el seny eren en ell qualitats bàsiques i constants. El bon gust i el bon sentit l'acompanyaven tothora.

Aquest intel·lectual pur —que no és el mateix que pur intel·lectual— ha mort del cor. Conservava plenament lúcid el cap, tibants els nervis, aguts els sentits, fort l'estómac, en bon estat els múscles. Però el cor se li havia afeblit d'uns tres anys ençà. Els metges havien insinuat a la família que estava amenaçat d'un col·lapse mortal.

El cor feble de Fabra hagué de resistir el dolor immens de la malaltia cruel i de la mort de la seva filla Teresa. Resistí aquell dolor, en efecte; però cada vegada li costava més de bategar.

Fins que el dia de Nadal, al vespre, quan Fabra acabava de tornar a casa seva després de passar a Perpinyà la diada de la llar, el cor malalt va parar-se-li per sempre més.

I allà reposa Pompeu Fabra, en el cementeri de la vila, jardí amb tombes estès sobre el pendent d'un pujol que és vassall del Canigó. Allà espera el retorn a la Catalunya del Principat, quan aquesta tornarà a ésser lliure, quan la llengua catalana, a l'enaltiment de la qual ell dedicà la seva vida, tornarà a ésser, en els seus dominis propis, senyora i majora.

Publicat, amb el títol «Els darrers anys de Pompeu Fabra», a *La Nostra Revista*, any iv, núm. 37 (gener 1949), p. 3-6. Signat A. Rovira i Virgili. També publicat parcialment en francès, amb el títol «Pompeu Fabra a Prades», a *Tramontane*, any xxxiii, núm. 308 (abril 1949), p. 121.

La victòria de Pompeu Fabra, d'Antoni Rovira i Virgili, s'ha publicat en el marc de la celebració del 150è aniversari del naixement de Pompeu Fabra i del 100è aniversari de la publicació de la Gramàtica. Aquesta edició del Servei de Publicacions és l'aportació institucional a l'efemèride amb què s'hi suma la Universitat Rovira i Virgili.

Tarragona, octubre de 2018

Antoni Rovira i Virgili es va adherir de manera incondicional a les propostes ortogràfiques i gramaticals de Pompeu Fabra quan aquestes propostes encara no tenien suport institucional. No va ser, doncs, una incorporació a un programa que ja hagués triomfat socialment i políticament. Aquest llibre, que aplega els articles i textos que, al llarg de la seva vida, Rovira i Virgili va dedicar a Pompeu Fabra, ens proporciona les claus polítiques i ideològiques que van conduir Rovira a descobrir que seguir el camí que traçava Pompeu Fabra era seguir el camí de la dignificació i la modernització de la llengua catalana.

Any
Pompeu
Fabra
2018

